

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Eski Türkçede *bér-* Fiilinin Eş Dizimleri*

Collocations of the Verb *bér-* in Old Turkish

Sümbül Begüm KÖRTELLİ

Arş. Gör. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

bgmyldzzz1@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4220- 0209

Öz: Bu çalışmada dil biliminin bir konusu olan eş dizimlilik (collocation), Eski Türkçe kapsamında *bér-* fiili özelinde incelenmiştir. Runik harfli metinlerdeki, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerindeki eş dizimler, anlam bilimsel yaklaşımla anlamsal şeffaflık (transparency) ve değiştirilebilirlik (commutability) ölçütlerine göre tespit edilmiştir. Eş dizimler, isim + fiil kalıbında, isim unsurunun gerçek, fiil unsurunun özel anlamda kullanıldığı sınırlı eş dizimlilikle (restricted collocation) sınırlandırılmıştır. Elde edilen veriler yardımıyla Eski Türkçenin eş dizimsel söz varlığına dair değerlendirmeler sunulmuştur. Tespit edilen eş dizimlerin Türkiye Türkçesinde bazı ses değişimleri ve sözcüksel farklılıklar dışında yaşadığı görülmüştür. Eski Türkçe dönemindeki fiillerin farklı anlamlarının ve eş dizim kullanımlarının tespit edilebilmesi; eş dizim sınırlılıklarının belirlenebilmesi için Eski Türkçenin fiillerini kapsayan bir eş dizim sözlüğüne ihtiyaç duyulduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, *bér-/ ver-*, eş dizim, fiil eş dizimleri, söz varlığı.

Abstract: In this study, collocation, which is a subject of linguistics, is analyzed in the context of Old Turkish with the verb *bér-*. The collocations in Runic texts, Old Uyghur Turkish and Karakhanid Turkish texts were identified according to the criteria of semantic transparency and commutability with a semantic approach. The collocations were restricted to restricted collocation in the noun + verb pattern, where the noun element is used in the real sense and the verb element is used in the special sense. With the help of the data obtained, evaluations on the collocational vocabulary of Old Turkish are presented. It was observed that the identified collocations survived in Turkey Turkish except for some phonetic changes and lexical differences. It has been concluded that a collocation dictionary covering the verbs of Old Turkish is needed in order to determine the different meanings and collocations of Old Turkish verbs and to identify collocation restrictions.

Keywords: Old Turkic, *bér-/ ver-*, collocation, verb collocation, vocabulary.

GİRİŞ

Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerini temsil eden Eski Türkçe metinler üzerinde bugüne kadar pek çok inceleme yapılmıştır. Son yıllarda bu incelemeler, anlam bilimi ve dil bilimi kapsamında yapılmaya; güncel kuram ve yaklaşımlar art zamanlı metinlerde incelenmeye başlanmıştır. Eş dizimlilik

* Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı bünyesinde Prof. Dr. Serkan Şen'in danışmanlığında tamamlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

de bu inceleme konularından biri olmuş, gün geçtikçe bu konu hakkında yapılan çalışmalar çoğalmıştır. Araştırmacılar, eş dizimlilik için farklı tanımlar öne sürmüş, eş dizimliliği farklı bağlamlarda farklı özellikleriyle ele almışlardır. Çalışmada, ilk olarak eş dizimliliğin kuramsal çerçevesi açıklanacak Eski Türkçenin fiil eş dizimlerine dair bazı öneri ve tespitler sunulacak ve *bér-* “vermek” fiilinin Eski Türkçedeki sınırlı eş dizimleri gösterilecektir.

EŞ DİZİMLİLİK; ESKİ TÜRKÇEDE EŞ DİZİMLİLİĞİN YERİ VE TANIMI

Eş dizimlilik, dil bilim terimi olarak ilk defa 1951 yılında J. R. Firth tarafından “Modes of Meanings” adlı makalesinde kullanılmıştır (1957: 194). Firth, daha sonraki çalışmalarında da eş dizimlilik konusunu ele almış, eş dizimliliği sözcüğün alışkanlığa bağlı ya da geleneksel yerleri şeklinde tanımlayarak sözcüklerin devam ettirdiği bir ortaklık (1968: 181-182) olarak görmüştür. Bugün, genel bir ifadeyle “eş dizimlilik, bir dilde bir sözcüğün belirli ve sınırlı bir sözcük setiyle sıklık kullanımına bağlı olarak oluşmuş, genelleşmiş, ön üretimli, nispeten donuklaşmış, alışlagelmiş kalıp dil birimlerini ifade eder.” (Doğan, 2022: 384). “Eş dizimlilik, dilsel birimlerin dizisel ve anlamsal açıdan birbirine bağlı olma, sıklıkla yan yana veya bir arada kullanılma durumunu betimlemektedir.” (Eken, 2015: 36). Bu birlikteliklerin belirlenmesi için alan yazınında sıklık temelli yaklaşım (frequency-based approach) ve anlam temelli yaklaşım (significance oriented approach) olmak üzere iki temel yaklaşım benimsenmiştir. Sıklık temelli yaklaşım, eş dizimlilik terimini ilk defa kullanan Firth’e dayanmaktadır. Firth, eş dizimliliği karşılıklı birbirini gerektirme ilişkisi (1968: 181) olduğunu belirterek, ardışık olmayan sözcük birlikteliklerini eş dizim kabul etmiştir (1968: 196). Ona göre eş dizimler belirli bir sıklıkta ve aralıkta birliktelik gösterirler. Firth’ten sonra onun yaklaşımları Halliday ve Sinclair tarafından geliştirilmiştir. Halliday’a göre eş dizimlilik, bir sözcüğün görülme ihtimalinin başka bir sözcüğün varlığıyla arttığı ölçüde sayısal olarak tanımlanmasıdır (Halliday, 2004: 11). Sinclair de eş dizimliliği bir metinde iki ya da daha fazla sözcüğün kısa bir mesafede birlikte bulunması (1991: 170) olarak tanımlar ve ona göre derlemde belirlenen sözcük birliktelikleri ancak belirli bir sıklık düzeyini aşabilirlerse eş dizimli olarak kabul edilebilirler (Sinclair, 1991: 13). Kısacası bu yaklaşıma göre eş dizimler, iki ya da daha fazla sözcüğün, derlemde elde edilen verilere göre birlikte kullanımlarının sayısal olarak belirlenmesini içerir. Derlemde çıkarılan eş dizim adayları deyim ilkesi prenebine¹ göre yine derlemdeki belirli eş dizim ölçümleri kullanılarak ayırt edilir.

Anlam temelli yaklaşıma göre sözcüklerin bir arada bulunması sadece sayısal verilerle değil birtakım anlamsal temellerle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımda, sözcük birlikteliklerinin anlamsal boyutu esas alınır. Sözcük birleşmeleri birbirinden özellikle deyimlerden ve serbest birleşmelerden ayırt edilmeye ve betimlenmeye çalışılır (Doğan, 2023: 22-23). Bu yaklaşımla ilgili olarak A. P. Cowie, P. A. Howarth ve I. Melçuk’un önemli çalışmaları bulunmaktadır.² Eldeki çalışmanın hacmini aşmamak amacıyla, burada yalnızca bulguları tespit etmede yararlandığımız Cowie’nin yaklaşımları ve onun eş dizimleri tespit etmede yararlandığı ölçütler üzerinde durulacaktır.

Cowie, sözcük birlikteliklerini saf deyim, değişmeceli deyim, eş dizim ve serbest birliktelikler şeklinde sınıflandırır. Bu sınıflandırmanın sınırlarını şeffaflık (transparency) ve değiştirilebilirlik

¹Deyim ilkesi genel olarak; bir dil kullanıcısının, parçalara ayrılabilir gibi görünseler de, tek bir seçenek oluşturan çok sayıda yarı-önyapılı öbeğe sahip olması (Sinclair, 1991: 110) şeklinde açıklanabilir. Sinclair’e göre; bu ilke en basit haliyle iki sözcüğün eş zamanlı olarak seçilebilmesi/ kullanılabilmesi olarak görülmüş (*tabii ki*) ve tek bir sözcük olarak kullanıldığını belirtilmiştir (*belki, neyse, başka*).

²Howarth’da Cowie’nin sözcük birlikteliği sınıflandırmasını benimsemiş ve eş dizimleri “bir unsurunun gerçek anlamında, diğerinin ise özelleşmiş anlamda kullanıldığı birliktelikler olarak değerlendirmiştir. Howarth’ın eş dizimlilik hakkındaki görüşleri için bk. Howarth, P. (1996). *Phraseology in English Academic Writing: Some Implications for Language Learning and Dictionary Making*. Niemeyer., Howarth, P. (1998a). “The Phraseology of Learners’ Academic Writing”. *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*, (Ed. A. P. Cowie). Oxford University Press, 161-186., Howarth, P. (1998b). “Phraseology and Second Language Proficiency”. *Applied Linguistics*, 19/1, 24-44., Cowie, A. P. and Howarth, P. (1996). “Phraseological Competence and Written Proficiency”, in G. M. Blue ve R. Mitchell (eds.). *Language and Education (British Studies in Applied Linguistics 11)*. Multilingual Matters, 80-93. Melçuk’un eş dizimlilik hakkındaki görüşleri için bk. Melçuk, I. (1998). “Collocations and Lexical Functions”. *Phraseology: Theory, Analysis and Applications*, (Ed.: A. P. Cowie). Clarendon Press, 23-53.

(commutability/ substitutability) ölçütleriyle belirler. Şeffaflık ölçütü, birleşimi oluşturan unsurların ve birleşimin kendisinin gerçek ya da mecazi bir anlam taşıyıp taşımadığıyla; değiştirilebilirlik ise, birleşimdeki unsurların başka unsurlarla değiştirilip değiştirilemeyeceğiyle yahut ne derece değiştirilebileceğiyle ilgilidir (Cowie, 1981: 224). Cowie bu ölçütler temelinde saf deyimler (pure idioms) için bileşenlerinin değiştirilebilirliğinin imkânsız olduğunu, birlikteliğinin özelleşmiş bir anlamının bulunduğunu ve bu özelleşmiş anlama gerçek anlamlarından ulaşamayacağını belirtir. Değişmeceli deyimler (figurative idioms) için bileşenlerinin çok az değiştirilebildiğini; birlikteliğin özelleşmiş bir anlamının olmasına karşın gerçek anlamının hâlâ yoruma açık olduğunu ifade eder. Ona göre sınırlı eş dizimlerin bileşenlerinin değiştirilebilirliği sınırlı ölçüde mümkündür ve değiştirilebilirlik konusunda keyfi sınırlılıklar bulunmaktadır. Cowie, serbest birliktelikler içinse unsurlarının değiştirilebilirliğinin sınırlarını anlam bilimsel olarak temellendirildiğini; sözcük birlikteliğinin tüm unsurlarının gerçek anlamda kullanıldığını söylemiştir (1994: 3169). Kısacası Cowie, eş dizimi en az bir unsurunun diğer unsurun anlamını değiştirmemek şartıyla değişimin mümkün olduğu sözcük birleşmeleri (1981: 224) olarak görmüştür.

Cowie'nin görüşlerinden hareketle Türkçedeki eş dizimler ve bu eş dizimlerin konumları, serbest birliktelikler ve deyimlerle karşılaştırılıp örneklendirilerek daha iyi betimlenebilir. Türkçe Sözlük'te ilk anlamı "üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine erdirmek, iletmek" (TS: 2481) olan "ver-" fiili, tabiatı itibarıyla para/elma/şeker vb. sözlük birimlerle bir araya gelebilir. Her iki unsurunun da gerçek anlamda kullanıldığı bu serbest birliktelikler, Doğan'a göre bileşenlerinden biri diğerinin anlamını değiştirmeden başka sözlük unsurlarıyla söz dizimi kuralları ve anlamsal sınırlılıklar müsaade ettiği sürece sınırsız değişim olasılıklarına sahiptir (2023: 105).

Sınırlı eş dizimler, fiil unsurunun isim unsuru tarafından belirlendiği, fiilin özelleşmiş bir anlam kazandığı (Cowie ve Howarth, 1996: 81), gerçek anlamda kullanılan unsurun isim; özelleşmiş anlamda kullanılan unsurun ise fiil olduğu sözcük birleşmeleridir (Doğan, 2022: 385). Fiil unsuru isim unsuruna bağımlı durumdadır. Söz gelimi "zaman" sözlük birimi, "ver-" fiiline "ayırmak, harcamak" (TS: 2481) anlamını yükleyerek *zaman vermek* eş dizimini oluşturmaktadır. Bu eş dizimde "zaman"ın, aynı eş dizim anlamını karşılayacak şekilde "süre" ve "vakit" sözlük birimleri ile değişimini mümkündür. "Yasak", "kural" ve "kanun" sözlük birimleri ise "del-" fiiliyle "düzeni bozmak" anlamını karşılayacak şekilde eş dizimlenebilirken, bu sözlük birimlerle aynı kavram alanında olmasına rağmen "ferman" sözcüğü "del-" fiiliyle eş dizimlenememektedir. Dolayısıyla eş dizimlerde değişim nedensizce kısıtlıdır; eş dizimsel bir sınırlılık bulunmaktadır.

Kulah kapmak ve *dümen çevirmek* birliktelikleri değişmeceli deyimlerdir. *Kulah kapmak* hem gerçek anlamında "dondurmacıdan kulahı almak" hem de mecaz anlamında "düzen, dalavere ile bir işin başına geçmek" anlaşılabilir. Benzer şekilde *dümen çevirmek*, "gemiye yön vermek" gerçek anlamıyla da "hileye, düzene başvurmak" olarak mecaz anlamıyla da anlaşılmaya açıktır. Çünkü değişmeceli deyimlerin bir anlam birliği oluşturmalarına karşı bileşenlerinin toplamına eşit gerçek okumanın da mümkün olduğu deyimleri ifade etmektedir (Doğan, 2023: 124). Dolayısıyla değişmeceli deyimler gerçek anlamlarını korurlar. Saf deyimlerde ise değişmeceli deyimlerde olduğu gibi bir değişim olmamaktadır. Örneğin *dümen çevirmek* deyiminin isim unsuru deyim anlamını koruyacak şekilde "dolap" sözcüğüyle değişimini mümkün olabilmektedir. Deyimi oluşturan unsurlar ise mecaz anlamda olup, bu unsurların anlamından deyim anlamına ulaşmak imkânsızdır. *Boyun eğmek*, *sırt çevirmek*, *ateş püskürtmek* vb. birliktelikler, birlikteliği oluşturan unsurların tümünün özel anlamda olması ve değiştirilebilirliği olmaması sebebiyle saf deyim kategorisindedir.

Eş dizimler, dilden dile farklılık gösteren, bir dilin tarihî lehçelerinde de farklı söz dizimsel/ dil bilgisel yapılarda tespit edilebilen sözcük birleşmeleridir. Bu sebeple, Türkiye Türkçesindeki eş dizimlilik çalışmalarında kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerle elde edilen veriler, tarihî metinlerde farklılık gösterebilir. Tarihî bir metni anlamlandırırken her bir sözcüğün anlam bakımından bağlı bulunduğu çevre yani anlamsal seçme sınırlılığı dikkate alınarak birliktelik oluşturduğu yapıların anlamları bir bütün olarak bilinmelidir (Ağca, 2019: 15). Bu hususta, Eski Türkçe metinlerde, söz varlığı esas alınarak eş dizimlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu metinlerde özellikle ikileme ve tamlama gibi söz öbekleri sıklıkla kullanılmakta ve söz öbekleri bulundukları bağlamda tek bir sözcük hüviyetine bürünmektedir. Aşağıda, tamlamaların yer aldığı Eski Türkçe eş dizim örnekleri verilmiştir. Bu bağlamlar incelendiğinde, "merhamet" anlamının oluşabilmesi için *yarlıkançuçı* ve *köngül* (i); "inanç"

anlamının oluşabilmesi için *süzük* ve *köngül* (ii), “bilinç” anlamının oluşabilmesi için *bilig* ve *köngül* (iii), “şehvet” anlamının ortaya çıkabilmesi içinse *amranmak* ve *köngül* (iv) sözcükleri bir araya gelerek kalıplaşmıştır. *Könilik yolu* (v) tamlaması da tek bir gösterilene işaret eder. Bu birliktelikler ayrıca bir eş dizim olup fiillerle birleşmesi neticesinde üç unsurlu eş dizimler ortaya çıkmaktadır. Nitekim Tutin (2009) gibi bazı araştırmacılar tarafından eş dizimlerin temelde iki unsurdan oluştuğu fakat üç veya daha fazla unsurdan da oluşabileceği belirtilmiş ve bu eş dizimler farklı terimlerle ifade edilmiştir. Örneğin üçlü eş dizimleri Hausmann (2004) “eş dizimsel diziler” (*collocational chains*) olarak adlandırmıştır. Spohr üçlü eş dizimleri (2005) “eş dizimsel kümeler” (*collocational cluster*) olarak değerlendirmekle birlikte bu iki terim arasında ayırım yapmıştır. Eş dizimsel kümelerde, eş dizimlerin ortak bir tabanı paylaşmadığını, eş dizimsel dizilerde ise unsurların ortak bir tabanının bulunduğunu belirtmiştir (2005: 10). Buna göre aşağıdaki eş dizimlerde *yarlıkançuçı köngül* bir eş dizim oluştururken *köngül evril-*’in de bir eş dizim oluşturduğunu görmek mümkündür. Buna benzer şekilde, *köngül bul-* (ii) *köngül öç-* (iii), *köngültin két-* (iv) ve *yol aç-* (v) birliktelikleri de birer eş dizimdir.

(i) **yarlıkançuçı köngül evril-** (merhametli gönül dönmek) eşd. “merhamet duymak; merhametli davranmak” *tolp tınlıgka bir yanglıg yarlıkançuçı köngülüngüz evrilür* (SuvKaya: 16750 [622]) “Bütün canlılara aynı şekilde merhamet duyarsınız.”

(ii) **süzük köngül bul-** (temiz gönül bulmak) eşd. “inanç bulmak; inanca ulaşmak” *arjilar ağıncsız evrilinçsız süzük köngül bulup engite etözin tengri burkan üskinte çökütü olurtılar* (BT XXXVII: 03211-03212 [382]) “Kâhinler dönüşü olmayan₂ (bir) inanca ulaşip eğilerek, vücuduyla tanrı *Buddha* huzurunda diz çöküp oturdular.”

(iii) **bilig köngül öç-** (bilgi, gönül sönmek) eşd. “bilinç₂ sönmek; bilinç₂ yok olmak” *tavranmak öçser bilig köngül öçer* (MaitrHami: 15.9b₉₋₁₀ [379]) “Çaba sönerse bilinç₂ söner.”

(iv) **amranmak köngültin két-** (şehvet gönülden gitmek) eşd. “şehvetten/ihtirastan uzaklaşmak; arzusu geçmek” *amranmak köngültin kétyük siz* (SuvKaya: 12900-12901 [493]) “Şehvetten uzaklaştınız.”

(v) **könilik yolu aç-** (doğruluk yolu açmak) eşd. “doğruluğun önünü açmak” *boş azad kişi barça edgü kılı/sen edgü kılı aç könilik yolu* (KB: 2307) “Özgür₂ insanların hepsi iyiliğin kuludur; sen iyilik yaparak doğruluk yolunu aç.”

İkilemelerin yer aldığı Eski Türkçe örnekler aşağıda sunulmuştur. *il törü* “devlet” (vi), *kut küsüş* “istek” (vii); *korkınç ayınç* “korku” (viii), *avant tıltag* “sebebi” (ix), *hürmet ağırlık* “saygı” (x) ve *yap yup* “ayartma” (xi) anlamına sahip ikilemelerdir. Eski Türkçenin, özellikle Eski Uygurcanın karakteristik özelliğini yansıtan bu ikilemeler, fiil eş dizimlerinin isim unsurunu oluşturmaktadır.

(vi) **ilin törüsin al-** (ilini, töresini almak) eşd. “ülkesini₂ ele geçirmek” *Tabgaç kaganka ilin törüsin alı bérmiş* (KT D 8) “Çin hükümdarı, onların ülkesini₂ ele geçirmiştir.”

(vii) **kut küsüş örit-** (saadet, istek uyandırmak) eşd. “istek₂ oluşturmak; istek₂ duymak” *alku tınlıglarka asıg tusu bolzun tép kut küsüş öritü sözlegülük ol* (BT XXXVI: F100 [167]) “Bütün canlılara faydalı₂ olsun deyip istek₂ duyarak konuşacaktır.”

(viii) **korkınç ayınç alkin-** (korku, endişe yok olmak) eşd. “korku/tehlike₂ bitmek; tehlike₂ kaybolmak” *kamağ korkınç ayınç alkinzun tép yarlıkadı* (BT L: 0466 [104]) “Bütün tehlikeler₂ bitsin, deyip lütfetti.”

(ix) **avant tıltag turgur-** (sebebi, neden yaratmak) eşd. “sebebi₂ oluşturmak; sebebi₂ doğurmak” *tükel bilge tengri tengrisi burkanning yértinçü yér suvda belgürmişin utgurak ukzun avant tıltag turgurzun* (MaitrHami: 1.13a₂₈₋₂₉ [77]) “Tam bilgili tanrılar tanrısı *Buddha*’nın yeryüzünde₂ belirdiğini şüphesiz anlasın; (bir) sebebi₂ oluştursun.”

(x) **hürmet ağırlık kıl-** (hürmet, saygı kılmak) eşd. “saygı₂ göstermek” *ilig il begi ol boğunka uluğ/angar kılgu hürmet ağırlıg kamuğ* (KB: 4996) “Hükümdar memleketin beyi ve halkın büyüğüdür; ona her türlü saygıyı₂ göstermek gerek”

(x1) **yap yup kıl-** (hile, aldatma kılmak) eşd. “ayartmak; kandırmak” *yap yup kılı* “Aldattı ve ayarttı.” (DLT 514 [413])

Tutin, bazı eş dizimlerin üç veya dört unsur içerebildiğini söyleyerek bu tür eş dizimlerin iki veya üçlü unsurların birleşmesi olarak görmüştür. Ona göre, *to pay close attention* (çok dikkat etmek) dizisi, *to pay attention* (dikkat etmek) ve *close attention* (yakın ilgi) olmak üzere iki eş dizime ayrıştırılabilir (2009: 1455). Buna göre ikiden fazla unsura sahip eş dizimler söz öbeklerini veya yine bir eş dizimi içerebilir. Eski Türkçede ise çok unsurlu eş dizimlerden kasıt, eş dizimleyici ögenin ikileme veya ayrı bir eş dizime sahip olmasıdır. Örneğin, *süzük kértgünç köngül örit-* (xiii) eş diziminin eş dizimleyici unsuru bir ikileme (*süzük kértgünç*) ve dört ayrı eş dizim içermektedir (*süzük kértgünç köngül, kértünç köngül, süzük köngül örit-, kértgünç köngül örit-*). Bu eş dizimdeki *köngül* sözcüğü, yukarıda bahsedildiği üzere tek bir kavrama karşılayan soyut sözcükler yapar. Söz konusu sözcüğün tek bir kavramı karşılaması için yine tek bir kavramı ifade eden *süzük kértgünç* “inanç” ikilemesiyle birleşmiştir: *süzük kértgünç köngül* “inanç” kavramını karşılamıştır. Özellikle Eski Uygurcada eş dizimlerin isim unsurlarının, bir isim ve tamlamanın birleşimiyle oluştuğu örnekler de bulunmaktadır. Örnek (xii)’deki *edgü kılınç* esasen “sevap” anlamını taşımakta, kendinden önceki *buyan* sözcüğü ile aynı anlama gelmektedir. Örnek (xiii)’te *kértgünç köngül* “inanç” anlamına gelmekte ve *süzük* sözcüğü ile aynı anlamı taşımaktadır. Örnek (xiv)’te de *yokay köngül* “kibir” anlamını teşkil etmekte ve *kövenç* sözcüğü ile aynı anlamdadır. İsim + tamlama yapısındaki bu öbeklerin kalıplaşarak tek bir sözcüğü ifade ettiği açıktır. Söz konusu birleşimlerin de Eski Türkçe eş dizimlilik çalışmalarında değerlendirilmesi gerekmektedir.

(xii) **buyan edgü kılınç al-** (sevap, iyi amel almak; *buyan* < Soğd. *pwny’n* << Skr. *punya*) eşd. “sevap₂ almak/kazanmak” *yme bititser neçe tenglig buyan edgü kılınç alır erki* (BT XXXVII: 07892 [638]) “Yine yazdırsa ne kadar sevap₂ kazanır acaba?”

(xiii) **süzük kértgünç köngülü as-** (temiz, imanlı gönlü çoğaltmak) eşd. “inanc₂ artmak; imanı gelişmek” *süzük kirtgünç köngülin asıp üstep nomladaçı nomçı üze yolçı yérçi ulug bahşı sakınçın turgurup* (SuvKaya: 11007-11008 [436]) “Inanc₂ artı₂ vaaz veren vaiz üzerine rehber₂ (olan) yüce üstat düşünüp...”

(xiv) **kövenç yokay köngülüg tit-** (gururlu, kibirli gönlü bırakmak) eşd. “kibri₂ terk etmek; gururu bir kenara bırakmak” *küvenç yokay köngülüg titmiş ıdalamış atlıg tengri burkan kutınga yükünür biz* (BT XXV: 2268 [200]) “Kibri₂ bırakmış₂ (olan) adlı tanrı *Buddha* saadetine secde ederiz.”

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak Eski Türkçenin söz varlığı ve dizimsel özelliklerinin dikkate alınması neticesinde eş dizimler, en az iki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan eş dizimleyici unsurunda söz öbeği bulunabilen, serbest birliktelikler ve deyimler arasında yer alan, serbest birliktelikler kadar açık olmayan fakat deyimler kadar da donukluk göstermeyen sözcük birliktelikleri olarak tanımlanabilir. Sınırlı eş dizimlerse bir unsurunun özel bir anlam taşıdığı ya da değiştirmenin kısıtlı olduğu birlikteliklerdir. Fiil eş dizimlerinde özelleşmiş anlamda kullanılan unsur fiillerdir. Türkçenin gelişme ve yayılma alanlarına göre fiillerin kullanım sıklığı göz önüne alındığında, Benson (1985)’un da belirttiği üzere isim + fiil biçiminde kurulan fiisel eş dizimlerin, dillerde en üretken ve yaygın olarak kullanılan eş dizim türlerinden olduğu görülür. Bu sebeple çalışmamızda seslik değişmelerle Türk dilinin bütün dönemlerinde kullanılmış olan *bér-* fiilinin isimlerle oluşturduğu sınırlı eş dizimler tespit edilmiştir.

KAPSAM VE YÖNTEM

Bu çalışmada *Eski Türkçe* kavramı runik harfli Eski Türkçe Yazıtları, Uygur ve Karahanlı Türkçesini kapsayacak içerikte kullanılmıştır. Köktürkçe için, Moğolistan, Yenisey ve Kırgızistan’da bulunan eski Türkçe yazıtlar; Uygur Türkçesi için Manihaist ve Budist çevreye ait kitap hacmindeki yazmalar; Karahanlı Türkçesi içinse *Kutadgu Bilig* ve *Dîvânü Lugâti’t- Türk* incelemeye tâbi tutulmuştur. Eş dizimler, şeffaflık ve değiştirilebilirlik ölçütleri yardımıyla anlam bilimsel yaklaşımla tespit edilmiştir. Çalışma, sınırlı eş dizimlilikle sınırlandırılmıştır.

Bulguların aktarımında tespit edilen eş dizimler, önce parantez içinde sözlük anlamıyla yazılmıştır. Ardından (varsa) alıntı sözcüklerin kökeni belirtilmiştir. Daha sonra birlikteliğin eş dizim

anlamı verilerek eş dizimlerin geçtiği metinlerden birer bağlam yazılmıştır. Runik harfli Eski Türkçe Yazıtlarından ve Uygur metinlerinden alınan bağlamların çevirisi tarafımızca yapılmış; *Dîvânı Lügati't-Türk* metninden alınanlarda kaynağa bağlı kalınmıştır. *Kutadgu Bilig* metninde ise eş dizimlerin anlamını tam olarak yansıtabilmek amacıyla bazı beyitlerin çevirisinde değişiklikler yapılmıştır. Benzer anlamları olan eş dizimlere gönderme yapmak amacıyla (→ / ←) işaretleri kullanılmıştır.

ESKİ TÜRKÇEDE BÈR- FİİLİNİN EŞ DİZİMLERİ VE TANIKLARI

abişék bér- (takdis vermek [*abişék* < Skr. *abhiṣeka*]) eşd. “takdis edilmek; kutsanmak”

çoğlug yalınlig vçiranıng mandalında abişik bérmiş bahşını neteg körgülük ol (BT VIII: A257 [48])
“Parıltılı elmasın (*vajra*) *mañđalasında* takdis edilmiş hocayı nasıl görecek.”

açıg bér- → **boşug bér-**, **öğdir bér-**, **öğdir ançu bér-** (bağış vermek) eşd. “bahşış/ödül vermek; ihsanda bulunmak”

açıg bérse begler tilin edğü söz/ tapuğçı yuluglar beginge et öz (KB: 2977) “Beyler ihsanda bulunur ve iyi sözle takdir ederse; hizmetkâr da kendisini beyine feda eder.”

adiştid bér- → **erk bér-**, **küç bér-**, **küç küsün bér-** (büyü ile kontrol etme yetkisi vermek [*atiştid* < Skr. *adhiṣṭhita*]) eşd. “yetkili kılmak; yetkilendirmek”

dyan dantıralarıg bışrunguka adiştid bérü yarlıkazunlar (UigTot: 1025 [164]) “(*Dhyānatantra*) meditasyon için yetki verip buyursunlar.”

ağırlık bér- (hürmet vermek) eşd. “değer vermek; değerli kılmak”

yağız yér yaşıl kökte erdi küsüs/ angar bérdi tengri ağırlık üküş (KB: 44) “Yağız yerde de azizdi mavi gökte de; Tanrı ona çok değer vermişti.”

ajun bér- → **can bér (II)** (dünya vermek [*ajun* < Soğd. “*zwn* ~ ‘*zw’n(h)*”]) eşd. “hayat vermek; yaşam sunmak”

makişvari tengrike yüküngeli kelmişingke manggal kut ajun bérşün (BT XIII: 60b₆ [191])
“*Maheśvara* Tanrı’ya secde etmek için geldiğinde (Tanrı ona) şans, bereket (ve) hayat versin.”

‘aleyk bér- → **cevâb bér-**, **kéginç bér-**, **yanut bér-** (aleyküm selam demek [*‘aleyk* < Ar. *‘aleyküm selam*]) eşd. “(selamına) karşılık vermek; selam vermek; mukabele etmek”

selam kıldı élig eng aşnu körüp/ ‘aleyk bérdi zahid selamka turup (KB: 5036) “Karşılaşınca önce hükümdar selam verdi; zahit ise yalnız onun selamına mukabele etti.”

alık bér- (heves vermek) eşd. “taviz/ödün vermek”

et özke alık bérme egme boyun/ avınçı sakınç ol tileki oyun (KB: 3629) “Vücuda taviz verme ve ona boyun eğme; onun avutması ızdırıp, ettiği de hava ve hevestir.”

alkış bér- (övgü vermek) eşd. “övgüde bulunmak; methetmek”

amarınga prdikasanbut kutınga alkış bérür (MaitrHami: 2.7a₂₇ [112]) “Başkalarına, yalnız aydınlanmışın onuruna övgü verdi.”

ilig bérdi alkış kör ay toldıka/ ayur tünle kündüz manga tur baқа (KB: 760) “Hükümdar Ay Toldı’yı övdü ve dedi ki: sen gece gündüz benim hizmetimde bulun.”

arzu bér- → **arzu tilek bér-**, **ömiş bér-**, **tilek bér-**, **tilek arzu bér-** (arzu vermek [*arzu* < F. *ārzū*]) eşd. “isteğini vermek; arzusunu yerine getirmek”

tiler erdim émdi séni teg kişi/ bayat bérdi arzu ay erde başı (KB: 752) “Ben de şimdi senin gibi bir insan diliyordum; ey insanların ileri geleni, Tanrı arzumu verdi.”

arzu tilek bér- → **ömiş bér-**, **tilek bér-**, **tilek arzu bér-** (arzu, dilek vermek [*arzu* < F. *ārzū*]) eşd. “isteğini₂ vermek; isteğini₂ yerine getirmek” ← **arzu bér-**

bayat bérsü arzu tileking tükel/ tükel kılding arzum aya edgü fal (KB: 5613) “Ey iyi baht, tüm arzularımı yerine getirdin; Tanrı sana (da) tüm isteğini₂ versin.”

asıg bér- (fayda vermek) eşd. “fayda sağlamak; faydalı olmak”

...emgeklerig ozgurup edgölüg asıg bérteçi... (BT XXV: 1287 [134]) “... ızdıraplarından kurtarıp iyilik (yapacak ve) fayda sağlayacak...”

hıyanet kayu yérde ursa ađak/ asıg bérğü barça kaçar keđ yırak (KB: 2865) “Hıyanet nereye ayak basarsa, faydalı olan her şey oradan çok uzaklara kaçır.”

asıg tusu bér- → **iş bér-, iş küç bér-, tapıg bér-** (fayda, istifade vermek) eşd. “hizmet₂ vermek; iş yapmak”

bir kişi bir künthe tükel yüz yartmak asıg tusu bérser... (MaitrHami: 4.1a₁₇ [201]) “(Eğer) bir kişi bir günde tam olarak yüz gümüş para (karşılığında) hizmet₂ verirse...”

at bér- (ad vermek)

I. eşd. “ad koymak; adlandırmak”

apa oğlını émdi erklig bayat/törütte éki iş üçün bérdi at (KB: 4854) “Kadir Tanrı insanoğlunu iki şey için yaratmış ve bundan dolayı ona bu adı vermiştir.”

II. → **at bér- (II), él bér-, élig bér-, beglig bér-, kur bér-, kur orun bér-, vezirlik ver-** eşd. “unvan/ makam vermek; rütbe sahibi yapmak”

biriki oğuşum, türk begler, türk bodunum. sizke at bértim (BK K 13 [552]) “Birlik hâlindeki soyum, Türk beyleri, Türk milletim, size makam verdim.”

beg angar át bérdi “Bey ona unvan verdi.” (DLT: 52 [37])

‘ata bér- (ihسان vermek [‘ata < Ar. ‘atā]) eşd. “ihسان etmek; bağışlamak”

muni bérđing émdi manga sen ‘ata/ kılar men munıng şükri yüz ming kıta (KB: 3058) “Onu sen bana ihسان ettin; bunun için yüz bin defa şükrederim sana.”

âyat bér- → **belgölüg bér-, nişân bér-** (alamet vermek [âyat < Ar. âyet]) eşd. “alamet göstermek; belli etmek”

bu tüş ‘ilmi körgil bağırsak bayat/ kuli edğüsin kıldı bérdi ayat (KB: 4370) “Bu düş ilmine bak, merhametli Tanrı kulunun iyiliğini arzuladı ve ona çeşitli alametler gösterdi.”

basıg salıg bér- → **birim öteg bér-, tavar bér-, tsang bér-** (vergi, harç vermek) eşd. “vergi₂ ödemek”

borlukçı kezikte barça basıg salıg bérğü bolmış üçün nom kuli çipin bay temür bu üçegü salıgını buyan ky-aka bérzün (BT XLIII: Kez02₇ [111]) “Bağcı, zamanında bütün hizmetleri yerine getirdiği için Nom Kulı, Çipin ve Bay Temür, bu üçü vergisini Buyan Kaya’ya versin.”

beglik bér- (beylik vermek) eşd. “rütbe vermek; beylik mertebesini layık görmek”

ağırladı bérdi bu beglik sanga/ munıng şükri kılgıl ay bilgi kénge (KB: 5470) “Lütuf ederek sana bu beyliği verdi; ey bilgisi geniş olan, buna şükret.”

belgölüg bér- → **nişân bér-** (belirti vermek) “nişân göstermek; belli etmek” ← **âyat bér-**

tilegil pudkıl belgölüg béreyin tép (BuddhUig I/II: 270 [207]) “İnsan istesin, işaret vereyim, deyip...”

bilge bilig bér- (bilge, bilgi vermek) eşd. “hikmetli bilgiyi aktarmak”

işvari tengrining bilge bilig bérmeke tıtağında tugar ermez (AbhiSho I: 4278 [288]) “İşvara Tanrının hikmetli bilgi vermesi sebebiyle doğanlardan olmaz.”

bilig bér- (ilim vermek) eşd. “bilinçli kılmak; akıl vermek”

anta kisre tengri bilig bértük üçün özüm ök kagan kıstım (T I B 6) “Ondan sonra Tanrı akıl verdiği için (onu) bizzat kendim kağan yaptım.”

bizni üçün boşunmak bilig bérti (ClarkMani: LH-II₄ [248]) “Bizim için, bağışlanmamız (için bize) bilgi verdi.”

bayat kılmış émdi sanga edgülük/ bilig bérmiş erdem ukuş ög ülüg (KB: 3200) “Tanrı sana şimdi lütfetmiş bilgi vermiş; erdem, akıl ve anlayış nasip etmiş.”

bérim öteg bér- → **tavar bér-, tsang bér-** (borç, ücret vermek) eşd. “vergi₂ vermek/ ödemek” ← **basıg salıg bér-**

béş tümen kalp sansarta bérim öteg bérgülük ağır ayıg kılınçı arıyu kétip tarıkıp abita burhan ögsinte adırtılıg toggalı bolurlar (UK: 273 [124]) “Beş bin zaman *Saṃsāra*da vergi verdiği çok kötü amellerini temizlereyok yok edip₂ *Amitābha Buddha* karşısında farklı (bir şekilde) doğacaklardır.”

bitig bér- (yazı vermek) eşd. “sözleşme/ senet vermek; sözleşme yapmak”

eşekni bérginçe bu yérimni yézün tép nişan çızip bitig bérdim (KeskinHukuk: HaKi02/16 [166]) “Eşeği verene kadar bu yerimi kullansın diye işaret çizip sözleşme yaptım.”

borluk bér- (üzüm bağı vermek) eşd. “bağ/ bahçe vermek”

bu borluk tenginçe éki borluk bérıp sözleri yorımazunlar (KeskinHukuk: BaSa01/15 [132]) “Bu bağ dengince iki bağ versinler (ve) sözleri geçerli olmasın.”

boşgut bér- → **nom boşgut bér-, videş bér-** (ders vermek) eşd. “eğitim vermek; öğretmek; yetiştirmek”

... atlıgdın boşgut bérmelekler... (BT XXXVIII: Jw07 [250]) “... ünlü kişiden ders vermek...”

boşug bér- → **ögdir bér-, ögdir ançu bér-** (izin vermek) eşd. “ihسان vermek” ← **açıg bér-**

ya yat baz yalavaç keliş ya barış/ boşuğ bérğü açıg olarka tegiş (KB: 2495) “Yat-yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların hakkı olan ihسان ve hediyelerin verilmesine o bakar.”

boşug kşanti bér- → **boşug yarlıg bér-, karmşuhun bér-, kşanti boşug bér-** (bağışlanmak, af vermek [kşanti < Skr. kṣānti]) eşd. “affetmek; bağışlamak”

bursang kuvrag birgerü boşug kşanti bértiler (BT XIII: 12₇₄ [79]) “Cemaat₂ hepsini birlikte bağışladı.”

boşug yarlıg bér- → **karmşuhun bér-, kşanti boşug bér-** (bağışlama, talimat vermek) eşd. “müsaade₂ vermek” ← **boşug kşanti bér-**

pirşançı kan yme kayuta kel bar kılur erser tıdıgsızın tilegüke boşug yarlıg bérü yarlıkadı. (BT III: 240 [38]) “*Purşançı* han yine nerede bir oraya bir buraya yürüyorsa, hiçbir engel olmadan dilediğine izin₂ vererek buyurdu.”

buşı bér- → **darmadan bér-** (sadaka vermek [buşı < Çin. 布施 *bu shi*]) eşd. “(birine karşılıksız olarak) eşya/ mal mülk vermek; yardımında bulunmak”

ékinti kün ol ok yaylıkta kün tengri körkin urup erdini böz buşı bérdi (Ht V: 1123 [136]) “İkinci gün o, hemen yazlıkta gün Tanrı (*Devasūrya*) suretini bırakıp kumaş mücevheri sadaka verdi.”

buyan bér- → **muyan bér-** (iyi amel vermek [buyan < Skr. puṇya]) eşd. “sevap vermek”

ötrü olarnı érinçkep tsuyurkap buyan bérğelir üçün... (SuvKaya: 6406 [289]) “Sonra onlara acıyıp, merhamet edip sevap verdiği için...”

can bér- (can vermek [can < F. cān])

I. → isig öz bér-, öz bér- eşd. “canını feda etmek; ölmek”

er at körse ötrü sevinçlig bolur/ yağı oğrı bolsa sevüg can bérür (KB: 2404) “Askerler bunu görünce sevinirler; savaş günlerinde de sevgili canlarını verirler.”

II. eşd. “can bahşetmek; yaşam vermek” ← ajun bér-

bayat bérđi erdi angar can revan/ yana yandru aldı çıķıp bardı can (KB: 6296) “Bu ölümlü canı ona Tanrı vermişti; şimdi bunu geri aldı can da çıktı gitti.”

cevab bér- → kéginç bér-, yanut bér- (cevap vermek [*cevab* < Ar. *cevāb*]) eşd. “cevaplamak; karşılık göstermek” ← **‘aleyk bér-**

sanga söz ayıtsa ötün söz çını/ cevab bérse yarlıg tegürgil köni (KB: 4060) “Sana bir söz sorarsa doğruyu söyle; cevap verirse emrini sadakatle yerine getir.”

çahşapat bér- → törü bér-, yarlıg bér (disiplin vermek [*çahşapat* < Skr. *śikṣāpada*]) eşd. “emretmek; kural koymak”

bodisatavlar çahşapatın bérđi. mungadıncıg nomug örittürdi (Ht VII: 1521-1522 [133]) “Bodhisattavlar emrini verdi; bunun gibi öğretiyi anlattılar.”

darmadan bér- (*dharma* sadakası vermek [*darmadan* < Skr. *dharmadāna*]) eşd. “sadaka vermek” ← **buşı bér-**

yüz ujıklıg daranını sözlep kşanti kılınıp at mangal şlök sözleyü darmadan bérğü ol (SuvKaya: 591-592 [102]) “Yüz heceli büyü sözlerini söyleyip tövbe ederek, uğurlu₂ dizeleri (de) söyleyerek sadaka verecektir.”

devlet bér- → énc mengi bér-, kut bér-, kut buyan bér-, mengi bér-, ögrünç sevinç bér-, sevinç bér-, sevinç kut bér-, sevinç utlı bér-, tatıg bér- (devlet vermek [*devlet* < Ar. *devlet*]) eşd. “mutluluk vermek; bahtiyar kılmak”

bayat bérđi devlet ay terken kutı/ anıng şükri kılgu okıp ming atı (KB: 109) “Ey devletli hükümdar, Tanrı sana mutluluk verdi; adını bin kere zikrederek ona şükretmek gerekir.”

edgü bér- → edgölük bér-, ‘inayet bér- (iyi vermek) eşd. “iyilik getirmek”

bilig bil uķuş uķ yorıma yava/ öđi kelse edgü bérür ol küni (KB: 3014) “Bilgi edin, anlayış sahibi ol, zamanını boş geçirme; zamanı gelince, o sana iyilik getirir.”

edgölük bér- → ‘inayet bér- (iyilik vermek) eşd. “ihsan vermek; iyilik bahşetmek” ← **edgü bér-**

bu barça bayat fazlı erdi sanga/ kamug edgölük bérđi kızdı enge (KB: 5761) “Bunların hepsi sana Tanrının bir fazlıdır, o sana her türlü iyiliği vermiş, seni sevindirmiştir.”

eman bér- → seş bér- (emniyet vermek [*emān* < Ar. *emānāt*]) eşd. “güven duygusu uyandırmak”

taķı eymenür erdim émdi sanga/ selamın eman bérđing émdi manga (KB: 5069) “Yine de senden çekiniyordum; fakat sen selam ile bana emniyet verdin.”

emek bér- (emek vermek) eşd. “emek harcamak; çaba sarf etmek”

tiriglig isiz ermez emgek isiz/ bu emgekke bérmez tiriglig isiz (KB: 2841) “Ömür aziz değildir, emek azizdir; emek verilmemiş olan bu hayata yazıktır.”

erdem bér- → fazl bér- (fazilet vermek) eşd. “erdem/ yetkinlik bahşetmek”

artukrak yene darani tigme tıdıgsız edremig bérü tegingey men (SuvKaya: 12433 [478]) “Dahası, yine *dhāraṇī* adlı engelsiz erdemi veririm.”

törütüti öğürdi seķü yalnguķuğ/ angar bérđi erdem bilig ög uķug (KB: 148) “Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi.”

erig bér- → **öt bér-**, **öt erig bér-**, **öt sav erig bér-**, **pend bér-** (öğüt vermek) eşd. “nasihat etmek; tavsiyede bulunmak”

kalı kolsa sen tutçı üsteng elig/ er atnı sevindür öge bér erig (KB: 5481) “Eğer sen her zaman üstün gelmek istersen, adamlarını sevindir, öğüt verip överek şevke getir.”

etöz bér- (vücut vermek) eşd. “can vermek; canını feda etmek”

etlig kanlıg etözüngüz igidteçi beltürtdeçi atangızka nomlug edgülük etöz béring (BT IX: 161v₂₆₋₂₇ [140]) “Et (ve) kandan (ibaret) vücudunuzu eğiten₂ atanıza, *Dharma*’ya uygun (ve) faydalı canınızı verin.”

él bér- (il vermek) eşd. “ülke vermek; saltanat vermek; il hediye etmek”

kanım kaganıg ögüm katunug kötürmiş tengri, él bérigme tengri... (KT D 25 [520]) “Babam kağanı, annem katunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı...”

keldi berü arturu/bérdi élin ertürü/munda kalıp olturu/bükri bolup ün büter “Çok büyük bir orduyla bize geldi. Kibirlenerek haddini aştı. Sonra ilini bize hediye etti. Belini eğerek sesini kısarak bizde oturup kaldı.” (DLT: 117 [105])

énç mengi bér- → **devlet bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**, **ögrünç sevinç bér-**, **sevinç bér-**, **sevinç kut bér-**, **sevinç uthı bér-**, **tatıg bér-** (sevinç, mutluluk vermek) eşd. “mutlu₂ kılmak; huzur₂ vermek”

kamagka énç mengi bérteçi bularka yinçürü töpün yükünüp (SuvKaya: 11642 [455]) “Bunlara saygı gösterip secde ederek herkese huzur₂ verecek.”

énç turanç bér- → **énçgü esengü bér-** (sakinlik, durgunluk vermek) eşd. “huzur₂ vermek; dinlendirmek”

mengi énç turanç bérrip... (BT XXXVII: 03367 [392]) “Sonsuz huzur₂ verip...”

énçgü esengü bér- → (rahat, sükûnet vermek) eşd. “huzur₂ vermek; dinlendirmek” ← **énç turanç bér-**

bu otnung atı yme énçgü esengü bérdeçi ermiş (MaitrHami 14.7a₂₇ [354]) “Bu bitkinin adı huzur₂ vermiş.”

fazl bér- (fazilet vermek [fazl < Ar. fazl]) “erdem bahşetmek; fazilet nasip etmek” ← **erdem bér-**

bayat bérse fazlı kulinga kutun/ bolur kılkı edgü kılınçı bütün (KB: 1980) “Tanrı kuluna mutluluk ile fazileti nasip ederse; onun doğası iyi ve hareketi mükemmel olur.”

haber bér- (haber vermek [haber < Ar. haber]) eşd. “haberdar etmek; bilgilendirmek”

ayıttı kadaşların odgurmışa/ esen tép haber bérdi ögdülmişe (KB: 3302) “Odgurmuş akrabalarını soruşturdu; Ögdülmiş onların sağ ve salim olduklarını haber verdi.”

‘inayet bér- (ihسان vermek [inayet < Ar. ‘inâyet]) eşd. “iyilik vermek; ihسان/ lütuf vermek” ← **edgü bér-**, **edgülük bér-**

bayat kimke bérse‘inayet ülüg/ tilekke tegir boldı atlıg külüg (KB: 1797) “Tanrı kime lütuf verir ve kismet verirse, o dileğine kavuşur, şöhret sahibi₂ olur.”

isig öz bér- → **öz bér-** (can, ruh vermek) eşd. “can₂ vermek; can₂ını feda etmek” ← **can bér-**

men yme isig öz bérmiş bolayın (BT XXXVII: 02916 [366]) “Ben de canımı₂ vermiş olayım.”

iş bér- (iş vermek)

I. → iş küç bér- eşd. “işini emanet etmek”

ozgurmak kutgarmak işig bérteçi ertükteg kértü tözüg... (Ht VIII: 1343-1344 [121]) “Kurtarma₂ işi verecek öylesine doğru cevheri (*tathatā*)...”

könilik bütünlik kerek işçike/ anın bütse begler işin bérğüke (KB: 2211) “Hizmetkârın doğru ve dürüst olması gerekir ki, beyler inanıp güvenerek işlerini ona versin.”

II. → tapıg bér- (II) eşd. “hizmet vermek; hizmet etmek” ← **asıg tusu bér-, basıg salıg bér-**

tengrikenke işig bérting téyin yarlıkamış (O B: 6 [208]) “Efendimize hizmet verdin, diye buyurmuş.”

iş küç bér- (iş güç vermek) eşd. “hizmet₂ vermek; hizmet₂ etmek” ← **asıg tusu bér-, iş bér-, tapıg bér- (II)**

yiçe işig küçüg bérgil tédim. (MÇ D 5 [297]) “Tekrar hizmet₂ ver, dedim.”

‘izz bér- (izzet vermek [‘izz < Ar. ‘izzet]) eşd. “şeref vermek; ululuk vermek”

bayat bérse ‘izzin yok ol gayeti/ üküş rahmet içre özüng rahatı (KB: 5239) “Tanrı izzet verirse, bunun sonu yoktur; bol rahmet içinde rahat yaşarsın.”

karmşuhun bér- → kşanti boşug bér- (günahların affını vermek (*karmşuhun* < Soğd. *krmswhn*)) eşd. “affetmek; bağışlamak” ← **boşug kşanti bér-, boşug yarlıg bér-**

karmşuhun bérü yarlıkazun (ClarkMani: LH218 [150]) “Bağışlayarak buyursun.”

kéginç bér- → yanut bér- (cevap vermek) eşd. “karşılık göstermek; cevaplamak” ← **‘aleyk bér-, cevab bér-**

samtso açari kéginç bérdi (Ht III: 409-410 [75]) “*Tripitaka* ustası cevap verdi.”

kénges bér- (fikir vermek) eşd. “yardımcı olmak”

bağırsak kadaşım sen ök sen yakın/ kénges bér ötegil kadaşlık haqın (KB: 3483) “Sevgili kardeşim, bana yakın olan sensin; bir fikir ver, kardeşlik hakkını yerine getir.”

kézig bér- → sap bér- (sıra vermek) eşd. “fırsat vermek”

onı bir at baş kezig bérıp lükçüng turpan atka tutzun (KeskinHukuk: BuYön25/4 [240]) “Dört attan birini ilk düzenli iş sırası (olarak) verip Lükçüng ve Turfan (arasında gidecek) ata saysın.”

et öz arzu sürgen tapuğka tezig/körünmez yağıka bu bérmez kezig (KB: 3628) “Nefsinin arzularını kendisinden uzaklaştıran ve ibadete koşan kişi, gizli düşmana fırsat vermez.”

kılık yang bér- → kılık bér-, kişilik bér- (huy, tarz vermek) eşd. “mizaç/tavır₂ vermek”

kimi beg törütmek tilese bayat/ bérür aşnu kılık yang ukuş yüg kanat (KB: 1934) “Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse; ona önce uygun tavır₂, akıl ve kol kanat verir.”

kılık bér- → kişilik bér- (huy vermek) eşd. “(iyi) huy nasip etmek” ← **kılık yang bér-**

bayat kimke bérse bu edgü kılık/ bu edgü kılık birle edgü yorık (KB: 1978) “Tanrı kime bu iyi huyu verirse ve bu iyi huyla birlikte iyi gidişatı kısmet ederse”

kın kızgut bér- (ceza, işkence vermek) eşd. “cezalandırmak”

vajırlıg okın tuşguru tokıp ol yekke kın kızgut béreyin (BT XXXVII: 09138-09139 [704]) “Elmasthan oklarla karşılayıp vurarak o şeytana ceza₂sını vereyim.”

kız bér- (kız vermek) eşd. “(evlendirmek için) kız vermek; kızını gelin etmek”

kızımın kalıngsız birtim (S 7 [320]) “Kızımı başlıksız verdim”

kızın bérveli tapı boltı (Ht IV: 399 [56]) “Kızını vermek için istekli oldu.”

fida kıldı barın nengin hem özin/ yalavaç angar bérđi éki kızın (KB: 56) “O bütün malını ve kendisini feda etti; peygamber de ona iki kızını verdi.”

kişilik bér- (kişilik vermek) eşd. “karakter sahibi yapmak; insanlık vermek” ← **kılık yang bér-, kılık bér-**

kişilik sanga bérđi erklig bayat/ köngül til kılık hem köni boldı at (KB: 5880) “Kadir Tanrı sana kişilik verdi; gönlün, dilin, ahlakın ve adın doğru oldu.”

korkınçsız köngül bér- (korkusuz gönül vermek) eşd. “cesaret vermek; cesaretlendirmek”

tınlıglarka tünli künli korkınçsız köngül bérđingiz (BT XXXVII: 03369-03370 [392]) “Canlılara gece gündüz cesaret verdiniz.”

köngülüğ bér- (gönlü vermek) eşd. “isteğini yerine getirmek”

köngülüğ bérzün (KP Hamilton: VIII4 [30]) “İsteğini yerine getirsin.”

kşanti bér- → kşanti boşug bér- (tövbe vermek [*kşanti* < Skr. *kṣānti*]) eşd. “affetmek” ← **boşug kşanti bér-, boşug yarlıg bér-**

alkugun barça ulug yarlıkançuçı köngülleri üze érinçkeyü yarlıkap kşanti bérü yarlıkasunlar (SuvKaya: 3481 [198]) “Hepsiz, yüce merhametli gönülleriyle acıyarak lütfedip, affederek buyursunlar.”

kşanti boşug bér- (af, bağışlama vermek) eşd. “affetmek” ← **boşug kşanti bér-, boşug yarlıg bér-, kşanti bér-**

yalbarmış ödügkiyemni ésidip manga yazukumın boşuyu kşanti boşug bérđil (BT XIII: 22₁₇ [131]) “Yalvardığım istekleri duyup, günahlarımı bağışlayıp, (beni) affet.”

kur bér- → kur orun bér-, vezirlik ver (makam vermek) eşd. “mevki/makam sahibi yapmak” ← **at bér- (II), él bér-, élig bér-, beglig bér-**

ıdı yakşı aymış ukuşluğ bögü/ tegimsiz kişike bu kur bérmegü (KB: 4074) “Akıllı ve hakim insan çok güzel söylemiş: Layık olmayan kişilere bu makamlar verilmemeli.”

kur orun bér- → vezirlik ver- (mertebe, yer vermek) eşd. “mevki/makam₂ vermek” ← **at bér- (II), él bér-, élig bér-, beglig bér-, kur bér-**

biligsizke bérse begi kur orun/ beginge yazıglı munı bil burun (KB: 4077) “Eğer bir bey bilgisizi yükseltir ve ona makam₂ verirse; şunu önceden bil ki, o kişi beyine sadakat göstermez.”

kut bér- → kut buyan bér-, mengi bér-, ögrünç sevinç bér-, sevinç bér-, sevinç kut bér-, sevinç utlı bér-, tatıg bér- (saadet vermek) eşd. “mutluluk vermek; bahtiyar etmek” ← **devlet bér-, énc mengi bér-**

yene yérke tengrike burhanka ilke hanka begke işike irinür öpkileyür kut bérmez igidmez tép (BT XXXIII: 18 [118]) “Yine yeryüzüne, göğe, *Buddha*’ya, ülkeye, hana (ve) beye, (kendilerine) mutluluk vermiyorlar diye sitem eder, öfkelenirler.”

séni ol törüttı sanga bérđi kut/ manga bérmegey mü munu sözke büt (KB: 1244) “Seni o yarattı, o sana mutluluk verdi; bana da vermeyecek mi, buna iman et.”

kut buyan bér- → mengi bér-, ögrünç sevinç bér-, sevinç bér-, sevinç kut bér-, sevinç utlı bér-, tatıg bér- (kut, saadet vermek [*buyan* < Skr. *punya*]) eşd. “mutluluk₂ vermek; mutlu etmek” ← **devlet bér-, énc mengi bér-, kut bér-**

bu nom erdini kayu ilte uyur bérđeli iliglerke yigedinçlig kut buyan (SuvKaya: 11954-11955 [464]) “Bu öğreti mücevheri herhangi (bir) ülkedeki hükümdarlara en üstün saadet₂ verebilir.”

kut kıv bér- (talih, şans vermek) eşd. “baht₂ vermek; şanslı kılmak”

kut kuvıg bérse idim kulinga/künde ışı yüksepen yokar agar “Allah kuluna baht ve talih verirse onun işi her gün yükselir.” (DLT: 161 [140])

kut kūsüş bér- (saadet, istek vermek) eşd. “adak₂ vermek; adak₂ sunmak”

çoglug yalınlig küçining kut kūsüş bérmeining ridi bögülemekining uğurında ermez (AbhiSho I: 1381 [108]) “Haşmetli₂ gücüyle adak₂ vermesi *şddhi* büyüünün sayesinde değildir.”

küç basut bér- → **tevfik bér-** (güç, yardım vermek) eşd. “yardım₂ etmek; destek₂ vermek; desteklemek”

barça burhanlar közünmezsin küç basut bérıp tengriler luular küyü küzedü tutmakı üze (Ht X: 328-329 [102]) “Tüm *Buddhalar*, Tanrılar (ve) ejderhaları korumak için görünmez bir şekilde yardım₂ eder.”

küç bér- → **küç kūsün bér-** (güç vermek) eşd. “güçlendirmek; güçlü hale getirmek” ← **adiştid bér-, erk bér-**

tengri küç bértük üçün kangım kagan süsi böri teg ermiş; yagısı koñ teg ermiş (KT D 12 [512]) “Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibiymiş; düşmanı (ise) koyun gibiymiş.”

arıg braman uğuşınig arıtı üsülmegüsinge adırtlıg otgurak azrua tengri ök küç bérti (BT III: 185 [35]) “Saf *Brahman* halkının (umudu) artık bittiği için şüphesiz *Azrua* Tanrı (ona) hemen güç verdi.”

manga küç bér émdi öteyin haqın/ sevinsü manga bolsu köngli yakın (KB: 3060) “Şimdi bana güç ver, onun hakkını ödeyeyim; sevinsin ve bana kalpten bağlansın.”

küç kūsün bér- (güç, kudret vermek) eşd. “güçlendirmek₂; cesaretlendirmek” ← **adiştid bér-, erk bér-, küç bér-**

men olarnı bir yanglıg yıga tire teginip küç kūsün bérü teginip... (SuvKaya: 17275-17276 [641]) “Ben onları aynı şekilde bir araya getirmeye çalışıp, güç₂ vermek için uğraşıp...”

küdegüke bér- (damada vermek) eşd. “(kızını evlenmesi için bir) erkeğe vermek; kız evlendirmek”

ulatı tataqlıg ed tavarlar alku yitlinür beş aylak altı aylak kızlarıg küdegüke bérürler (BT IX: 122r₁₂₋₁₃ [62-63]) “Dahası, tatlı mal mülklerin hepsi kaybolur; beş aylık altı aylık kızları evlendirirler.”

kün bér- (gün vermek) eşd. “gün bahşetmek; gün sunmak”

bayat bérđi bizke bu kün bu künüg/ yava kılsa bolmaz bu bulmış ođug (KB: 6408) “Tanrı bize bugün bu günü verdi; ele geçen bu fırsatı boşa harcamamalı.”

ma’ni bér- (mana vermek [*ma’ni* < Ar. *ma’nā*]) eşd. “anamlı olmak”

köni sözlemiş körse köngli ođug/ sözi körse ma’nî bérür tü boğug (KB: 4609) “Gönlü uyanık insan çok doğru söylemiş; dikkat edersen, onun sözü çok renkli ve manalıdır.”

mengi bér- → **ögrünç sevinç bér-, sevinç bér-, sevinç kut bér-, sevinç utlı bér-, tatıg bér-** (mutluluk vermek) eşd. “mutlu etmek” ← **devlet bér-, énc mengi bér-, kut bér-, kut buyan bér-**

edgü ögli köngüllüg yarukunguz ertingü mengi bérteçi erür (SuvKaya: 9391 [384]) “İyi düşünceli gönüllü ışıgınız ziyadesiyle mutluluk verecektir.”

muyan bér- (iyi amel vermek [*muyan* ~ *buyan* < Skr. *puṇya*]) eşd. “sevap vermek” ← **buyan bér-**

manga edgü sakınıp bu söz sözleding/ muyan bérşü tengri saqınçım yéding (KB: 3684) “Benim iyiliğimi düşünerek bu sözleri söyledin; Tanrı sana bunun sevabını versin, derdimi kendine dert edindin.”

nişan bér- (nişan vermek [*nişan* < F. *nişân*]) eşd. “göstermek; belirtmek” ← **ayat bér-, belgölüg bér-**

bu ay toldı aydı manga berk kişen/ bu bir kaç neng ol kör béreyin nişan (KB: 702) “Ay Toldı dedi ki: Benim için bağ ve köstek olacak bir kaç şey vardır; bak, onları belirteyim.”

nom boşgut bér- → **videş bér-** (öğreti, ders vermek) eşd. “vaaz₂ vermek” ← **boşgut bér-**

nom boşgut bermeser ikinti taişin mahayan nomlarıg kértgünser uksar... (BT XX: 1130 [136]) “Vaaz₂ vermezse, ikinci olarak *Mahāyāna*₂ öğretilerine inansa, anlasa...”

ogulluk bér- (evlatlık vermek) eşd. “çocuğunu (yetiştirmesi için) başkasına vermek”

bu éki oğlanlarımta turmış atlıg oglumnı sutbakka él törüsi birle ogulluk bérdim (KeskinHukuk: EvlEd01/4 [205]) “Bu iki oğlumdan *Turmuş* adlı oğlumu, *Sutbak*’a ülke töresine göre evlatlık verdim.”

orun bér- (yer vermek) eşd. “(oturmak için birine) yer vermek”

ağırladı hacib orun bérdi tör/ edeb birle ay toldı oldurdı kör (KB: 577) “Hacib saygı gösterdi, baş köşede yer verdi; Ay Toldı yerine edep ile oturdu.”

ög bér- → **ög bilig bér-**, **ög köngül bér-** (akıl vermek) eşd. “akıl sahibi yapmak; bilinçli kılmak”

bayat kimke bérse ukuş ög bilig/ üküş edgülikke uzattı elig (KB: 151) Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse; o pek çok iyiliğe elini uzatır.”

ög bilig bér- → **ög köngül bér-** (akıl, bilgi vermek) eşd. “akıl₂ sahibi yapmak; bilinçli₂ kılmak” ← **ög bér-**

ay edgü törülüğ arığ beg silig/ bayat bérdi erdem sanga ög bilig (KB: 3112) “Ey adil, temiz ve halim bey, Tanrı sana akıl, bilgi ve birçok erdem verdi.”

ög köngül bér- (akıl, gönül vermek) eşd. “bilinç₂ sahibi yapmak; yol göstermek” ← **ög bér-**, **ög bilig bér-**

men inçip olarka ög köngül bérıp teginü tuta ukıtu sözleyü... (BT XX: 1169- 1170 [136]) “Ben şimdi onlara akıl₂ verip, (dini öğretmek için) uğraşıp, (onlara bu dini) kavratıp, anlatıp₂...”

bayat bérdi émdi sanga ög köngül/ ukuş hem bilig birle boldung amul (KB: 1940) “Şimdi Tanrı sana akıl₂ verdi; akıl (ve) bilgi sayesinde işleri sükûnetle ele alıyorsun.”

ögdir bér- → **ögdir ançu bér-** (ödül vermek) eşd. “(bir şeyi) mükâfat olarak vermek; ödüllendirmek” ← **açıg bér-**, **boşug bér-**

bu viçitasene açarınıg kédin éşidip sevinip ugrayu arkış ıdıp él purokitesi kılıp yégirmi ulug kent ögdir bérğüke ötüg étdi (Ht IV: 1062 [116]) “(Alimler), hoca *Vijitasena*’nın yeteneğini duymuş (ve) sevinip haberci göndererek, (onu) *Prohit* yapıp, (ona) yirmi büyük şehri mükafat (olarak) vermeyi arz ettiler.”

ögdir ançu bér- → (hediye, ödül vermek) eşd. “(bir şeyi) mükâfat olarak vermek; ödüllendirmek” ← **açıg bér-**, **boşug bér-**, **ögdir bér-**

ol savıg éşidip brahmayu purohit ögürü sevinü yultuzçı bramanlarka telim öküş ögdir ançu bérıp... (MaitrHami: 11.13b₂₅ [306]) “*Brahmayu Purohita* o haberi duyunca sevinerek₂ münecim *Brahman*lara çok fazla ödül verip...”

ögrünç sevinç bér- → **sevinç bér-**, **sevinç kut bér-**, **sevinç utlı bér-**, **tatıg bér-** (sevinç, mutluluk vermek) eşd. “mutlu₂ etmek” ← **devlet bér-**, **énç mengi bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**

ögrünç sevinç bérteçi alku tınlıg uguşında sevmedeçi idi yok (SuvKaya: 14947 [562]) “Mutluluk verecek bütün canlı kabilelerinde (onu) sevmeyen hiç yoktur.”

ömiş bér- → **ötüg bér-**, **tilek bér-**, **tilek arzu bér-** (düşündüğünü vermek) eşd. “isteğini gerçekleştirmek; arzusunu yerine getirmek” ← **arzu bér-**, **arzu tilek bér-**

kılayın tése sen bayatka tapuğ/ et özke ömiş bérme yapğıl kapuğ (KB: 4560) “Tanrıya kulluk etmek istersen; vücuda arzuladığı şeyleri verme, bunun kapısını kapat.”

öt bér- → **öt erig bér-,** **öt sav erig bér-,** **pend bér-** (öğüt vermek) eşd. “nasihat etmek; tavsiyede bulunmak” ← **erig bér-**

öt béríp eriglep kunturmuşka... (AbhiSho I: 1307 [104]) “Öğüt verip, nasihat ederek teşvik ettiğinde...”

öt erig bér- → **öt sav erig bér-,** **pend bér-** (öğüt, nasihat vermek) eşd. “nasihat₂ etmek; tavsiye₂de bulunmak” ← **erig bér-,** **öt bér-**

kértü tétrüsüz öt erig béríp ödleteçi erigledeçi üçün... (AbhiSho I: 1305 [104]) “Doğru₂ (ve) hilesiz (bir şekilde) öğüt₂ verip, nasihat ettiğ₂ için...”

ay edgü kılıkılg bütün işi cın/ manga öt erig bér bağırsaklıkın (KB: 5129) “Ey doğası iyi, inanılır ve işi doğru olan, bana acı, öğüt₂ ver.”

öt sav erig bér- (öğüt, söz, nasihat vermek) eşd. “nasihat₃ etmek; tasviye₃de bulunmak” ← **erig bér-,** **öt bér-,** **öt erig bér-,** **pend bér-**

takı yakşı aymış bilig bérğüçi/ közi sukkā öt sav erig bérğüçi (KB: 2617) “Bilgi veren, açgözlü olana öğüt₃ veren insan çok güzel söylemiş.”

ötki bér- (karşılık vermek) eşd. “bedelini/karşılığını ödemek” ← **satıg bér-,** **satıg yulug,** **yulug bér-**

bu atka ötki bérdim “Bu atın bedelini verdim” (DLT: 77 [64])

ötüg bér- → **ötüngü bér-** (istek vermek) eşd. “arz sunmak; maruzatta bulunmak”

içgerü kanı elligke ötüg bérdi (KP Hamilton: XV₅ [18]) “Sarayda, kral babasına maruzatta bulundu.”

ödi bolmağınça özi kirmese/ ayıtmazda aşnu ötüg bérnese (KB: 2520) “Vakti gelmeden içeri girmemeli, kendisine sorulmadan maruzatta bulunmamalı.”

ötüngü bér- (rica vermek) eşd. “arz sunmak; dilekçe vermek” ← **ötüg bér-**

özüg yatıg adırtmatın özirgentingiz yumgını öz ötüngüz bértingiz (ClarkMani: LH111 [1 44]) “Kendini (ve) yabancıyı ayırmadan hepsini kabul ettiniz; kendi dilekçenizi verdiniz.”

öz bér- (ruh vermek) eşd. “can vermek/ feda etmek; ölmek” ← **can bér- (I),** **isig öz bér-**

baraman körklüg ezrua tengri bilge biliglig öz bérdeçi (MaitrHami: 2.4a₃₀ [103]) “*Brahman* görünüşlü *Azrua* tanrı, hikmetli bilgiye sahip canını verecek.”

ming kişi yulugı bolup özinge/bérgeler özin anıng közinge “Bin kişinin nefsi onun nefesine feda olur ve onun gözlerini gördüklerinde ruhlarını verirler.” (DLT: 450 [353])

özin bér- (özünü vermek) eşd. “kendini (yakalatmak için) vermek; kendini teslim etmek”

ara körse evrer yana terk yüzün/ avaglar neçe tutsa bérmez özin (KB: 403) “Bir bakarsın, yine yüzünü çabucak çevirir, nazlanır; ne kadar yakalamak istersen de kendini vermez.”

pend bér- (öğüt vermek [*pend* < F. *pend*]) eşd. “nasihat etmek; tavsiyede bulunmak” ← **erig bér-,** **öt bér-,** **öt erig bér-,** **öt sav erig bér-**

ölügli tirigke bérür pend tilin/ eşitgil anı sen köngülke alın (KB: 1448) “Ölmekte olan insan yaşayanlara nasihat verir, sen onu dinle ve gönlüne yerleştir.”

sakınç kadgu bér- (düşünce, kaygı vermek) eşd. “sıkıntı₂ çıkarmak; endişelendirmek”

negü kıldı ödlek atangda kéđin/ sevinçmü bérür ya saķınç kađđudın (KB: 1584) “Babandan sonra felek sana neler yaptı; sana sevinç mi verdi yoksa kaygı₂ mı?”

sakış bér- (sayma vermek) eşd. “hesap vermek”

sakışta usansa kayu işçiler/ sakış bérđükinde ulır baş çalar (KB: 2781) “Hangi hizmetkâr hesapta ihmalkâr davranırsa, hesap verirken inler, başını yerlere vurur.”

sap bér- (sıra vermek) eşd. “(konuşması için karşısındakine) fırsat vermek” ← **kezig bér-**

ol sözke sap bérmes “O, konuşmada sıra vermez.” (DLT: 507 [407])

satıg bér- → (fiyat vermek) eşd. “ödüllendirmek; hakkını ödemek” ← **ötki bér-**

ötrü lohিতaketu élig beg sansız üküş altun yükmekler urup bramanka satıgın bérıp anta ok çanđallarıg okıp sözledi (BT XXXVII: 06163-06164 [544]) “Sonra *Lohitaketu* (adlı) hükümdar bey, çok fazla altın yığını ortaya koyup, *Brahman*’a ödülünü verip, orada cellatları (*Çanđālī*) çağırıp şöyle dedi.”

satıg yulug bér- → **yulug bér-** (satış, ücret vermek) eşd. “fidye₂ vermek; bedel ödemek”

angilki tengri burkanning isig özin satıg yulug bérıp satgın almış... (BT IX: 1v₁₆ [26]) “İlki Tanrı *Buddha*’nın (kendi) canını₂ fidye₂ (olarak) verip satın aldığı...”

seş bér- (teminat vermek) eşd. “güvence sunmak” ← **eman bér-**

men angar seş bérdim “Ben ona teminatını verdim.” (DLT: 497 [399])

sevinç bér- → **sevinç kut bér-**, **sevinç utlı bér-**, **tatıg bér-** (sevinç vermek) eşd. “mutlu etmek” ← **devlet bér-**, **énç mengi bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**, **ögrünç sevinç bér-**

noş tatıgılg sogançig nom mengisin bérür siz (SuvKaya: 17736-17737 [621]) “İksirli₂ (ve) lezzetli öğreti mutluluğunu verirsiniz.”

negü kıldı ödlek atangda kéđin/ sevinçmü bérür ya saķınç kađđudın (KB: 1584) “Babandan sonra felek sana neler yaptı; sana sevinç mi verdi yoksa kaygı mı?”

sevinç kut bér- → **sevinç utlı bér-**, **tatıg bér-** (sevinç, kut vermek) eşd. “mutlu etmek” ← **devlet bér-**, **énç mengi bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**, **ögrünç sevinç bér-**, **sevinç bér-**

neteg kim sevinçlig men séndin bu kün/ bayat bérşüni ming sevinçing kutun (KB: 1561) “Sen beni bugün nasıl memnun ettinse, Tanrı da sana binlerce mutluluk₂ versin.”

sevinç utlı bér- → **tatıg bér-** (sevinç, karşılık vermek) eşd. “mutluluk₂ vermek; bahtiyar etmek” ← **devlet bér-**, **énç mengi bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**, **ögrünç sevinç bér-**, **sevinç bér-**, **sevinç kut bér-**, **sevinç utlı bér-**

ol edig tavarıg teginteçi dintarning sevinç utlı bérmekinge kin ajuntakı tüşinge utlısına bu üçegüke ilinmemek yapsınmamak erür (SuvKaya: 6084 [280]) “O mala mülke ulaşacak ustanın mutluluk₂ vermesine, sonraki hayat biçimindeki karşılığa₂ (yani) bu üçüne bağlanmamaktır₂.”

tanıkluk bér- (tanıklık vermek) eşd. “tanıklık etmek”

yağıdın negü teg yaruķluk bolur/ yağı atı yaska tanuķluk bérür (KB: 3381) “Düşmandan nasıl rahatlık umarsın; düşmanın atı bile senin aleyhine tanıklık eder.”

tapıg bér- (hizmet vermek) eşd. “hizmet etmek; iş yapmak” ← **asıg tusu bér-**, **basıg salıg bér-**, **iş bér-**, **iş küç bér-**

éki kızın tapıg bérti (MÇ B 5 [301]) “İki kızıyla hizmet verdi.”

tatıg bér- (tat vermek) eşd. “sevinç vermek; mutluluk getirmek” ← **devlet bér-**, **énç mengi bér-**, **kut bér-**, **kut buyan bér-**, **mengi bér-**, **ögrünç sevinç bér-**, **sevinç bér-**, **sevinç kut bér-**, **sevinç utlı bér-**

ata pendini sen katıg tut katıg/ kutağgay kününg berge künde tatıg (KB: 1568) “Baba nasihatini sen sıkı tut, sıkı; günün kutlu olur, sana her gün bir sevinç verir.”

tavar bér- → **tsang bér-** (mal vermek) eşd. “vergi vermek/ ödemek”

öngdün nelük yalvarmadıng kaç kata bérding tavar “Önceden kaç defa vergi verirken niçin yalvarmadın?” (DLT: 249 [219]) ← **basıg salıg bér-, birim öteg bér-**

tevfik bér- (yardım vermek [*tevfik* < Ar. *tevfik*]) eşd. “destek olmak; yardım etmek” ← **küç basut bér-**

bayat bérüsü tevfiğ kamuğ eğgüke/ kutağsu bu eđgü yégü keğgüke (KB: 1479) “Bütün iyilikler için Tanrı sana destek versin; yiyecek ve giyecek konusunda bu iyiliklerin sana hayrı dokunsun.”

tın bér- (nefes vermek) eşd. “nefes (alıp) vermek”

... tın bérür (BT XXXVII: 10812 [802]) “... nefes (alıp) verir.”

tilek bér- → **tilek arzu bér-** (dilek vermek) eşd. “isteğini gerçekleştirmek; dileğini yerine getirmek” ← **arzu bér-, arzu tilek bér-, ömiş bér-**

tilek bérüsü tengri küdezsü séni/ du’ada unitma ay ilig méni (KB: 5438) “Tanrı sana dileğini versin, seni korusun; ey hükümdar, sen beni duada unutma.”

tilek arzu bér- → **tilek bér-** (dilek, arzu vermek) eşd. “isteğini₂ gerçekleştirmek; dileğini₂ yerine getirmek” ← **arzu bér-, arzu tilek bér-, ömiş bér-**

kalın halk öze kıldı elging uzun/ tilek arzu bérdi yorıx til sözün (KB: 5192) “Kalabalık halk üzerinde seni hâkim kıldı; isteklerini₂ verdi, fermanlarını yürüttü.”

tirilgü bér- (yaşam vermek) eşd. “yaşam için rızık vermek; rızıklandırmak”

törütü tümen ming bu sansız tirig/ tirilgü bérür hoşmaz açın birig (KB: 1344) “Bu yüz binlerce sayısız mahluku yarattı; hepsine rızık verir ve hiçbirini aç koymaz.”

törü bér- → **yarlıg bér-** (töre vermek) eşd. “kanun koymak; nizam vermek” ← **çaşşapad bér-**

manga éñçgülük mengike tegürdeçi toyın bolmak törü bérü yarlıkang (MaitrHami: 16.2a₄ [396]) “Bana, (beni) rahata (ve) sonsuzluğa ulaştıracak (olan) rahip olma kanununu verip lütfetmiş.”

ıayı beg törü bérse elde köni/ ilin itti hoşdı yaruttı küni (KB: 2017) “Hangi bey memlekete doğru kanun koyduysa; o memleketini düzenlemiş ve gününü aydınlatmıştır.”

tsang bér- (ambar vermek [*tsang* < Çin. < 倉 *cang*]) eşd. “vergi ödemek” ← **basıg salıg bér-, birim öteg bér-, tavar bér-**

sangik yérni kalanın tutmatın tsangın bérıp kuvragka yakasın bérıp yorır erti (KeskinHukuk: Çeş30/11r [300]) “Manastıra ait yerin kalanını tutmadan (sadece) cemaate haraç verip, kirasını (da) verip gitti.”

tutguk bér- (rehin vermek) eşd. “güvence sunmak; rehin bırakmak”

özümte tugmış titso atlıg oglumnı çintso şılaka üç yıllık tutguk bértim (KeskinHukuk: Rehin02/4r [203]) “Kendimden olan evlatlarımdan *Titso* adlı oğlumu *Çintso Şıla*’ya üç yıl süresince rehin verdim.”

tüş bér- → **tüş tem bér-, түş utlı bér-, түş yemiş bér-, uyur bér-** (ürün vermek) eşd. “sonuç vermek; karşılık göstermek”

kin keligme ödteki ayıg yavız түş bérğüsinge artukrak korksar belingleser... (SuvKaya: 4314 [225]) “Gelecek₂ zamanda kötü₂ karşılık vermesinden çok fazla korkarsa₂...”

tüş tem bér- → **tüş utlı bér-, түş yemiş bér-, uyur bér-** (ürün, meyve vermek) eşd. “sonuç₂ vermek; karşılık₂ göstermek” ← **tüş bér-**

ol kişining kut kolmışı bu ajunta bütmeser tüşı temi bérmeser yaramagay bu yarlıkançuçı köngül tarni atın atasar (BT L: 0130 [64]) “O kişinin saadet isteği bu dünyada gerçekleşmezse, (isteği) sonuç vermezse; merhametli gönül sihirli sözü söylese (de işe) faydası olmayacak.”

tüş utlı bér- → **tüş yemiş bér-**, **uyur bér-** (ürün, ödül vermek) eşd. “sonuç₂ vermek; karşılık₂ göstermek” ← **tüş bér-**, **tüş tem bér-**

ayığ kılınç arımaklar edgülüg üzelenü tüş utlı bérzün (ClarkMani: LC1050 [115]) “Günahlarını temizlemek iyi sonuçlar₂ versin.”

tüş yemiş bér- → **uyur bér-** (ürün, meyve vermek) eşd. “meyve/ürün₂ ortaya çıkarmak” ← **tüş bér-**, **tüş tem bér-**, **tüş utlı bér-**

yemiş söğüt olarta öngresinte tatılgı tüş yemişler bérteçi (SuvKaya: 14471 [545]) “Meyve ağacı, onlardan önce lezzetli meyveler₂ verecek.”

udug bér- (saygı vermek) eşd. “saygı duymak”

sizing ününgüzke udug bérür men (ClarkMani: LP275 [323]) “Sizin sesinize saygı duyuyorum.”

ukuş bér- (akıl vermek) eşd. “anlayış vermek; anlayış sahibi yapmak”

bilig bérđi yalnguk beğüdi bu kün/ ukuş bérđi ötrü yazıldı tügün (KB: 150) “Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü.”

umınç bér- (umut vermek) eşd. “umudunu gerçekleştirmek; umduğunu vermek”

tapuğçı kapuğda umınçka turur/ umınç bérnese beg mürüvvet barur (KB: 2972) “Hizmetkâr kapıda ümit ile hizmet eder; bey onun umduğunu vermezse mürüvvet gider.”

urunçak bér- (emanet vermek) eşd. “emanet bırakmak; rehin (olarak) vermek”

luu haninga urunçak bérmiş erdinilig sıruk... (MaitrHami: 4.2a₂₁ [204]) “Ejderhalar hükümdarına mücevherli bayrak emanet (olarak) vermiş...”

uvut bér- (haya vermek) eşd. “edep ihsan etmek; utanç duygusu vermek”

köngül bérđi hem me yorıttı tilig/ uvut bérđi kılķ hem kılınçı silig (KB: 149) “Ona hem gönül verdi, hem de dilini açtı; edep, güzel tavır ve hareket ihsan etti.”

uyur bér- (darı vermek) eşd. “karşılık göstermek; sonuç vermek” ← **tüş bér-**, **tüş tem bér-**, **tüş utlı bér-**, **tüş yemiş bér-**

uyur bérđeli tınlıglarka kamagda yég éńç mengig éńç kılğalı udaçı üçün üküş telim tınlıglarıg uzatı kéngürü yadınglar (SuvKaya: 11917 [463]) “Karşılık gösteren canlılara, (diğer) hepsinden iyi huzuru₂ (sağlayabilmeleri ve) saadet verebilmeleri için...”

ülüg bér- (pay vermek) eşd. “taviz/ödün vermek; istekleri yerine getirmek”

tilekinçe ıdma katıglan tiren/ et öz ülgı bérmez ukuşluğ eren (KB: 3638) “Onu arzusuna bırakma, gayret et, diren; akıllı insanlar vücuda taviz vermez.”

ün bér- (ses vermek) eşd. “ses çıkarmak”

inçe kaltı yangku üni ünke okşatı ün bérmiş teg neng tétse bolmagınça uzatı sevinçlig kim bilgey (Ht VIII: 790 [78]) “Tıpkı bunun gibi, (yani) yankı sesi, (gerçek) sese benzer ses vermiş gibi; öğrenci olmayınca sürekli sevinçli (olduğunu) kim bilecek.”

vezirlik ver- (vezirlik vermek [vezirlik < Ar. vezr]) eşd. “makam vermek” ← **at bér-** (II), **él bér-**, **élig bér-**, **beglig bér-**, **kur bér-**, **kur orun bér-**

tükel kimde bolsa bu erdem bilig/ vezirlik angar bérse bolğay ilig (KB: 2238) “Bu erdem ve bilgiler kimde tam olarak bulunursa; hükümdar vezirliği ona verebilir.”

vidés bér- (ders vermek [*vidés* < Skr. *upadeśa*]) eşd. “eğitim vermek” ← **boşgut bér-, nom boşgut bér-**

turkaru tantavanagir tagta olurup tétsi kuvrag tutup nom boşgurdi vidés bérdi (Ht IV: 1086 [118]) “Her zaman *Danđavanagiri* dağında oturup, öğrenci topluluğunu bir araya getirip öğretiyi öğretti, (onlara) ders verdi.”

vyakrit alkış bér- (kehanet, dua vermek [*vyakrit* < Skr. *vyākṛti*]) eşd. “kehanet₂te bulunmak; önceden haber vermek”

ol tınlıglarka ölgeysük üdinte tokuz kolti burhanlar yüz yügerü vyakrit alkış bérü yarlıkagaylar (BT XXXVI: A184 [64]) “O canlılar ölecekleri zamanda dokuz *kōti* sayısı kadar olan *Buddhalar*, yüzleri yukarı bakıp kehanet₂te bulunarak lütfederler.”

yaka bér- (kira bedeli vermek) eşd. “kira ödemek”

sangik yérni kalanın tutmatın (t)sangın bérıp kuvragka yakasın bérıp yorır erti (KeskinHukuk: Çeş30/11r [300]) “Manastıra ait yerin kalanını tutmadan (sadece) cemaate haraç verip kirasını (da) verip gitti.”

yang bér- (kalıp vermek) eşd. “örnek/ biçim vermek; örnek göstermek”

yamu yang bérğüci bahşı öz bititdim (BT XLVI: 105₆ [131]) “Şüphesiz, örnek veren üstat (olarak bu mektubu bizzat) kendim yazdım.”

yanut bér- (yanıt vermek) eşd. “cevaplamak; karşılık göstermek” ← **‘aleyk bér-, cevab bér-, kéginç bér-**

yana aytu kirdi ilig öz sözün/ yanut bérdi ay toldı tügdi yüzün (KB: 626) “Hükümdar, biraz sonra yine söze başladı; Ay Toldı yanıt verdi ve yüzünü buruşturdu.”

yarlıg bér- (emir vermek) eşd. “buyurmak” ← **çahşapad bér-, törü bér-**

bu bitigig han körtükde samtso açarika inçe yarlıg bérdi (Ht IX: 1716 [205]) “Han, bu yazıyı gördüğünde, *Tripiṭaka* ustasına şöyle buyurdu.”

yarukluk bér- (aydınlık vermek) eşd. “aydınlılatmak”

toğar kün arıg ya arıgsız témez/ kamuğka yaruqluğ bérür eksümez (KB: 831) “Güneş doğar, temiz veya kirli demeden her şeye aydınlık verir, kendisinden bir şey eksilmez.”

yégedmek utmak bér- (yenme, kazanma vermek) eşd. “galibiyet₂ vermek; kazanmak”

alp küçlüg friştler uluglar tükel erdemlig yngui frişti kamag ulug friştiler küç basut yégedmek utmak bérzünler (BT V: 515 [54]) “Güçlü₂ melekler, büyükler, tam erdemli *Yakov* melek (ve) bütün büyük melekler (onlara) yardım₂ (etsinler ve onlar) kazansınlar.”

yér bér- (yer vermek) eşd. “(hakkı olan) yeri/alani vermek; toprak sahibi yapmak”

bu yér tenginçe éki yér bérıp sözleri yorımazun (KeskinHukuk: Arsa04/10 [117]) “Bu yerin dengine göre iki yer verince sözleri geçmesin.”

yol bér- (yol vermek) eşd. “(geçmeleri için) yol vermek”

ötrü ol tengri kuvragı tengri tengrisi burhanka yükünmekin kangınka yol bérürler (BT IX: 161_{V18} [140]) “Sonra, bu Tanrılar ordusu, Tanrılar Tanrısı *Buddha*’ya saygı duyarak babasına yol verir.”

yorık bér- (akma vermek) eşd. “(iyi) davranış sahibi yapmak; (iyi bir) gidişat kısmet etmek”

bayat kimke bérse bu edğü kılık/ bu edğü kılık birle edğü yorık (KB: 1978) “Tanrı kime bu iyi huyu verirse ve bu iyi huyla birlikte iyi gidişatı kısmet ederse”

yulug bér- (satış vermek) eşd. “fidye vermek; bedel ödemek” ← **satıg yulug bér-**

evin barkın satıgsadı/yulug béríp barıgsadı “Düşman, canının fidyasını vermek için evlerini ve mallarını satmak istedi.” (DLT: 590 [483])

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

I. Tespit edilen eş dizimler; fiil eş dizimlerinin isim unsurunun gerçek anlamda, fiil unsurunun özel anlamda kullanıldığı sınırlı eş dizimlerdir. *bér-/ver-* fiili esasında “üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek” anlamlarındadır. Fiilin yeni/eş dizimdeki özel anlamlarının meydana gelmesinde, “bir şeyi birine eriştirmek” anlamı esas teşkil eder. Söz konusu fiilin özel anlama bürünüp eş dizim oluşturabilmesi için; *üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek; iletmek > bir şeyi birisine vermek > irade ve idaresine teslim etmek > temel anlamdan gelişen soyut/ özel anlamlar ~ eş dizim anlamları* aşamasından geçmesi gerekmektedir.

II. Eski Türkçenin söz varlığının önemli bir kısmını oluşturan ikilemeler, eş dizimlerin isim unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ikilemelerin bir üyesinin ayrıca bir eş dizim oluşturduğu da saptanmıştır: *asıg tusu/ asıg bér-, bilge bilig/ bilig bér-, boşug kşanti/ kşanti bér-, boşug yarlıg/ yarlıg bér-, isig öz/ öz bér-, iş küç/ iş bér-, kulk yang/ kılık bér-, kşanti boşug/ kşanti bér-, kur orun/ kur bér-, kut buyan/ kut/ buyan bér-, küç kūsün/ küç bér-, küş basut/ küç bér-, nom boşgut/ boşgut bér-, ög bilig/ ög bér-, ögrünç sevinç/ ögrünç /sevinç bér-, ögdir ançu/ ögdir bér-, öt erig/ erig/ öt bér-, sevinç kut/ sevinç/ kut/ bér-, satıg yulug/ satıg/ yulug bér-, tilek arzu/ tilek/ arzu bér-, tüş tem/ tüş bér-, tüş utlı/ tüş bér-.*

III. Köken bakımından, runik harfli metinlerdeki örneklerde Türkçe kökenli sözcüklerle oluşturulmuş eş dizimler bulunmaktadır. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ise Uygurların Maniheizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi inançları benimsemesinin söz varlıklarına yansıdığı görülmüştür. Sanskritçe, *abişék, adiştid, buyan, çahşapad, kşanti, vidés, vyakrit*; Çince *çuv*; Soğdca *ajun, karmşuhun* ve *nom* sözcükleri *bér-* fiiliyle eş dizimlenmiştir. Bu alıntı sözcüklerden “iyi amel, sevap” anlamında kullanılan *buyan*, Karahanlı Türkçesinde b>m değişikliğiyle *muayan* biçimde kullanılmış olup *bér-* fiiliyle eş dizimlenmiştir. İslamiyetin kabulüyle birlikte Karahanlı Türkçesinde eş dizimleyici unsurun Arapça (*aleyk, ‘ata, ayat, cevab, eman, devlet, ‘inayet, fazl, haber, ma’ni, ‘izz, tevfik, vezirlik*) ve Farsça (*arzu, cihan, nişan, pend*) olduğu eş dizimler türetilmiştir.

IV. Karahanlı Türkçesi metinlerinde “saadet vermek” anlamına sahip *kut ber-* ve *devlet bér-*; “can vermek; ölmek” anlamına sahip *can bér-* ve *öz bér-* eş zamanlı kullanılmıştır. Eski Uygur Türkçesinde “güç/ yetki vermek” manasındaki *küç bér-*, *erk bér-* ve *adiştid bér-* eş dizimlerine rastlanır. Eski Türkçedeki bu örneklerin aynı zamanda yakın eş anlamlı eş dizimler olduğu dikkat çekmekte; bu yakın eş anlamlı eş dizimler eş dizimsel sınırlılıkları yansıtmaktadır.

V. Çalışmada toplam 148 eş dizim tespit edilmiştir. Bu eş dizimlerin 3’ü runik harfli metinlerde, 64’ü Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, 64’ü Karahanlı Türkçesi metinlerinde; 12’i hem Uygur hem Karahanlı Türkçesi metinlerinde, 2’si hem runik harfli metinlerde hem de Karahanlı Türkçesi metinlerinde kullanılmıştır. 3 eş dizim ise Eski Türkçenin üç evresinde de tespit edilmiş olup, bunlardan 2 tanesi Türkiye Türkçesinde bazı fonetik farklılıklarla yaşamaktadır. Eski Türkçede de Türkiye Türkçesinde de aynı anlam içeriğine sahip eş dizimlerin unsurları arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 1’de gösterilen bu eş dizimlerin isim unsurları Türkçe kökenli sözcüklerdir.

Tablo 1. Türkiye Türkçesinde yaşayan Eski Türkçe eş dizimler

Runik metinler	harfli	Eski Uygurca	Karahanlı Türkçesi	Türkiye Türkçesi
<i>kız bér-</i>		<i>kız bér-</i>	<i>kız bér-</i>	kız ver-
<i>küç bér-</i>		<i>küç bér-</i>	<i>küç bér-</i>	güç ver-

VI. Eski Türkçede tespit edilen eş dizimler arasında çok anlamlı sözcüklerin *bér-* fiiliyle eş dizim oluşturduğu görülmüştür. Eski Türkçede esasen “ad, adlandırma, işaret” (Wilkens, 2021: 78) anlamındaki *at* sözcüğü *at bér-* (I) eş dizimini oluşturmuştur. *At* sözcüğünün çok anlamlılarından biri “unvan, rütbe, makam” (2021: 78) manasındadır. *at bér-* (II) eş dizimi “unvan/ makam vermek; rütbe sahibi yapmak” manasında ayrı bir eş dizim oluşmuştur.

VII. Eski Türkçedeki fiillerin çeşitli anlamlarını tespit etmek hem bağlam hem de metin açısından önemlidir. Örneğin, *can bér-* birlikteliği *Kutadgu Bilig*'de “canını feda etmek; ölmek” ve “can bahşetmek” olmak üzere iki farklı eş dizim anlamıyla kullanılmıştır. Benzer şekilde *iş bér-* birlikteliği “(birine) iş vermek; işini emanet etmek” ve “hizmet vermek” eş dizim anlamlarıyla kullanılmıştır. Söz konusu örneklerin eş dizim anlamları ancak birlikteliklerin kullanıldığı bağlamlardan anlaşılmakta; fiillerin farklı anlamları da eş dizim yapılarında ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma ile Eski Türkçede kullanılan fiillerin farklı anlamlarının tespiti ve dönemin eş dizimlilik bilgisi için dönem çerçevesinde hazırlanacak bir eş dizim sözlüğüne ihtiyaç duyulduğu kanaatine varılmıştır. Eski Türkçedeki eş dizimlilik çalışmaları, bu dönemi kapsayan metinlerin söz varlığı esas alınarak yapılmalı; bu çalışmalarda ikileme ve tamlama gibi söz öbeklerinin fiillerle kurduğu eş dizimlilik ilişkileri de dikkate alınmalıdır. Eski Türkçedeki eş dizimlilik çalışmaları anlam bilimsel yaklaşım temelinde incelenmelidir. Zira bu tür çalışmalarda sayısal verilerden ziyade dönemin eş dizimsel söz varlığını ortaya koymak Eski Türkçe sahası için daha yararlı olacaktır.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
AbhiSho I	<i>Studies in the Uighur Version of the Abhidharmakośabhāṣya-tīkā Tattvārthā, Volume I</i>
BK K	<i>Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları/ Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü</i>
BT I	<i>Fragmente der uigurischen Version des “Jin’gangjing mit den Gāthās des Meisters Fu” nebst einem Anhang von Taijun Inokuchi</i>
BT III	<i>Das uigurische Insadi-Sutra</i>
BT V	<i>Manichäisch-türkische Texte, Texte, Übersetzung, Anmerkungen</i>
BT VIII	<i>Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas “Tiefer Weg” von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmakaṃgīti</i>
BT IX	<i>Maitrisimit Nom Bitig</i>
BT XIII	<i>Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren</i>
BT XX	<i>Vimalakīrtinirdeśasūtra</i>
BT XXV	<i>Das Buch von der Sündentilgung</i>
BT XXXVI	<i>Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tatrische Texte</i>
BT XXXVII	<i>Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā</i>
BT XXXVIII	<i>Die Altuigurischen Fragmente mit Brāhmī-Elementen</i>
BT XLVI	<i>Corpus of the Old Uighur Letters From the Eastern Silk Road</i>
BT XLIII	<i>Old Uyghur Documents Concerning the Postaṣ System of Mongol Empire</i>
BT L	<i>Avalokiteśvara-Sūtras</i>
BuddhUig I/II	<i>Budhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit</i>
Chuast	<i>Huastuanift Manihaist Uygurların Tövbe Duası</i>
ClarkMani Commentary	<i>Uygur Manihaen Texts, Volume II: Liturgical Texts, Texts, Translations, Commentary</i>
Çin.	Çince

DLT	<i>Kâşgarlı Mahmud - Dîvânu Lugâti't- Türk</i>
eşd.	Eş dizim
F.	Farsça
Ht III	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie III</i>
Ht IV	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie IV</i>
Ht V	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie V</i>
Ht VII	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie VII</i>
Ht VIII	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie VIII</i>
Ht IX	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie IX</i>
Ht X	<i>Die alttürkische Xuanzan-Biographie X</i>
KeskinHukuk	<i>Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri</i>
KB	<i>Kutadgu Bilig</i>
KT D	<i>Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları / Doğu Yüzü</i>
KP Hamilton	<i>Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü</i>
MaitrHami	<i>Study on the Uighur Maitrisimit (Hami Version)</i>
MÇ	<i>Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük-Sözlük/ Moyun Çor Yazıtı</i>
O	<i>Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük/ Ongi Yazıtı</i>
S	<i>Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük/ Süci Yazıtı</i>
Skr.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
SuvKaya	<i>Altun Yaruk - Giriş, Metin ve Dizin</i>
ŞU	<i>Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük</i>
T	<i>Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları / Tonyukuk Yazıtı</i>
TS	<i>Türkçe Sözlük</i>
UigTot	<i>Ein Uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre n uigurischer Übersetzung</i>
UK	<i>Uigurugo no Kanmuryōjyū, Guanwuliangshoujing in Uigur</i>

KAYNAKÇA

Ağca, M. (2019). "Tarihî Metinlerin Anlaşılması ve Aktarımında Eşdizimlilik Bilgisinin Önemi". *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir, 17-19 Ekim 2018, s. 12-20.

Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert.* Band I/II. Harrassowitz Verlag.

Benson, M. (1985). "Collocations and Idioms", *Dictionaries Lexicography and Language Learning*. R. Ilson (Ed.). Pergamon Press and British Council.

Clark, L. (2013). *Uygur Manihæan texts. Texts, translations, commentary. Volume II: Liturgical texts.* Brepols Publishers.

Cowie, A. P. (1981). "The treatment of collocations and idioms in learners' dictionaries". *Applied Linguistics*, 2, 223-235.

Cowie, A. P. (1994). "Phraseology". *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*. (Ed. R. E. Asher ve J. Simpson). Pergamon. 3168-3171.

Cowie, A. P. ve Howarth, P. (1996). "Phraseological competence and written proficiency", *Language and Education*, G. M. Blue and R. Mitchell (Ed.). Multilingual Matters LTD. s. 80-93.

Dietz, S., Ölmez M. ve Röhrborn K. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert.* Harrassowitz Verlag.

Doğan, N. (2022). "Çağdaş Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Eş Dizim Sözlüğü'ne doğru: Azerbaycan ve Türkiye Türkçesinin karşılaştırmalı fiil eş dizimleri". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 30, 381-404.

Doğan, N. (2023). *Türkçede Eş Dizimlilik - Türkiye Türkçesinde Fiil Eş Dizimleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eken, N. T. (2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliklikleri: Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. Dergâh Yayınları.

Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud- Dîvânü Lugâti't- Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Firth, J. R. (1957). "Modes of Meaning", *Papers in Linguistics 1934-1951*. Oxford University Press, 190-215.

Firth, J. R. (1968). "A synopsis of linguistic theory, 1930-1955". *Selected papers of Firth, J. R. 1952-1959*. (hzt. F. R. Palmer). Indiana University Press, 168- 205.

Halliday, M. A.K. (2004). "Lexicology", *Lexicology and corpus linguistics*. M.A.K. Halliday vd. (Ed.), (s. 1-22). London and New York Continuum.

Hamilton, J. R. (1998). *Dunhuang Mağarası'nda Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. Vedat Köken (Çev). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hausmann, F. J. (2004). "Was sind eigentlich Kollokationen?" (Ed.) *Wortverbindungen - mehr oder weniger fest*, *Institut für Deutsche Sprache Jahrbuch*, (Ed. K. Steyer). s. 309-334.

Hazai, G. ve Zieme, P. (1971). *Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meisters Fu" nebst einem Anhang von Taijun Inokuchi* 86 s., XL s. faksimile. Akademie Verlag.

Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der MañjuśrīnĀmasaṃgīti*. Akademie Verlag.

Kara, G., Zieme, P. ve Tugusheva, L. (2022). *Avalokiteśvara-Sūtras, Edition altuigurischer Übersetzungen nach Fragmenten von Berlin und St. Petersburg*. Brepols Publishers.

- Kasai, Y. ve Ogihara, H. (2017). *Die altuigurischen Fragmente mit Brāhmī-Elementen*. Brepols Publishers.
- Kaya, C. (2021). *Altun Yaruk - Giriş, Metin ve Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, B. (2022). *Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudara, K. ve Zieme, P. (1985). *Uigurugo no kanmuryōjyūō. Guanwuliangshoujing in Uigur*. Kyoto.
- Kutadgu Bilig* (2006). (Haz. Reşid Rahmeti Arat). Kabcacı Yayinevi.
- Mirsultan, A. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Harrassowitz Verlag.
- Moriyasu, T. (2019). *Corpus of the Old Uighur Letters From the Eastern Silk Road*. Brepols Publishers.
- Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük*. BilgeSu Yayıncılık.
- Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2001). *Die alttürkische Xuanzan-Biographie III. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Harrassowitz Verlag.
- Özbay, B. (2019). *Huastuanift Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Röhrborn, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach den Transkript von Annemarie v. Gabain, herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Harrassowitz Verlag.
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII, Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain herausgegeben, übersetzt und kommentiert*. Harrassowitz Verlag.
- Semet, A., Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2022). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IV. Nach der Handschrift von Paris sowie nach dem Transkript von Annemaria v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Harrassowitz Verlag.
- Shimin, G. (2009). *Study on the Uighur Maitrisimit (Hami Version)*. Central University for Nationalities Press.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
- Shōgaito, M. (1991). *Studies in the Uighur Version of the Abhidharmakośabhāṣya-ṭikā Tattvārthā. Volume I: Text, Translation and Commentary*. Shōkadō.
- Shōgaito, M. (1993). *Studies in the Uighur Version of the Abhidharmakośabhāṣya-ṭikā Tattvārthā, Volume II: Text, Translation, Commentary and Glossary*. Shōkadō.
- Spohr, D. (2005). *A Description Logic Approach to Modelling Collocations*, Diploma thesis, Institut für Maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart, Germany.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit Nom Bitig, Die Uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāsika-Schule. Teil 1: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen*. Akademie Verlag.
- Tekin, Ş. (1980). *Budhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*. Akademia Kiado.
- Tezcan, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sutra*. Akademie Verlag.
- Tutin, A. (2009). "For An Extended Definition Of Lexical Collocations". Universite Grenoble". Barselona: Fransa.

Vér, M. (2019). *Old Uyghur Documents Concerning the Postal System of Mongol Empire*. Brepols Publishers.

Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kṣanti Kīlguluk Nom Bitig*. Teil I-II. Brepols Publishers.

Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien: Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā*. Teil I-III. Brepols Publishers.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen 'Altuigurisch-Deutsch-Türkisch' - Eski Uyğurcanın El Sözlüğü 'Eski Uyğurca-Almanca-Türkçe'*. Universitätsverlag.

Yakup, A. (2016). *Altuigurische Aparimitāyus-Literatur und kleinere tatrische Texte*. Brepols Publishers.

Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Akademie Verlag.

Zieme, P. ve Kara, G. (1979). *Ein Uigurisches Totenbuch. Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang, British Museum Or. 8212 (109)*. Otto Harrasowitz.

Zieme, P. (2000). *Vimalakīrtinirdeśasūtra. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftenfragmenten von Berlin und Kyoto*. Brepols Publishers.